

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV DĚJIN KŘESŤANSKÉHO UMĚNÍ
Dějiny evropské kultury

Jan Kulas

**Obraz generála Radoly Gajdy v československé
komunistické historiografii**

diplomová práce

vedoucí práce: prof. PhDr. Zdeněk Beneš, Csc.
Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28. června 2018

Jan Kulas

Bibliografická citace: Obraz generála Radoly Gajdy v komunistické historiografii: diplomová práce / Jan Kulas; vedoucí práce: Zdeněk Beneš – Praha, 2018 – 43 s.

Obraz generála Radoly Gajdy v československé komunistické historiografii:

Anotace:

Radola Gajda, generál československých legií v Rusku a jeden z velitelů armády "vrchního vládce Ruska", sibiřského diktátora Alexandra Vasiljeviče Kolčaka, poté generál československé armády, který v ní na krátkou dobu dosáhl až na nejvyšší místo, po svém sesazení fašistický politik a vůdce hlavní československé fašistické strany Národní obce fašistické a účastník mnoha skandálů, je jednou z nejvíce rozporuplných postav českých a československých dějin. Na jedné straně brilantní vojevůdce, rozený vojenský velitel, na druhé straně člověk se sympatií k autoritativním režimům a fašistickým stranám, kterého prezident Tomáš G. Masaryk svého času považoval za jednu z největších hrozeb pro československou demokracii. Rozporuplnost osoby generála Gajdy vedla k často velmi výrazným rozdílům v historickém vnímání této významné postavy našich dějin v průběhu různých politických režimů, které se vystřídaly na území českých zemí. Jako jeden z nejdůležitějších velitelů československých legií v Rusku byl Gajda hlavním iniciátorem jejich vystoupení proti bolševikům a v zásadním odporu vůči komunismu setrval i po celý zbytek svého života. Stejně zásadní byl odpor komunistických novinářů proti Gajdovi. Cílem této práce je zjistit, do jaké míry se tato antagonie projevila v pracích vybraných českých historiků, píšících v době komunistického Československa. V jednom případě, u historika Miloslava Moulise, je v této práci popsána změna ve vnímání Gajdy před a po takzvané Sametové revoluci.

Klíčová slova:

Radola Gajda, komunismus, historiografie, českoslovenští legionáři, armáda, fašismus, druhá republika, Protektorát Čechy a Morava

Abstract:

Radola Gajda, the general of the czechoslovak legions in Russia and one of the commanders of the army "supreme ruler of Russia", the siberian dictator Alexander Vasilevich Kolchak, the then general of the czechoslovak army, which in a short time reached to the highest place, after their overthrow fascist politician and leader of the main czechoslovak fascist party, Národní obec fašistická and participant of many scandals, is one of the most controversial figures in czech and czechoslovak history. On the one hand, a brilliant military leader, a born military commander, on the other hand, a person with sympathy for the authoritarian regimes and fascist parties, which president Tomáš G. Masaryk of his time considered one of the greatest threats to the czechoslovak democracy. The inconsistency of the person of general Gajda has led to the often very significant differences in the perception of this significant figure in our history during the different political regimes that took turns on the territory of the czech lands. As one of the most important commanders of the czechoslovak legions in Russia was Gajda main initiator of their military campaigns against the Bolsheviks, and in fundamental opposition to communism remained even after the rest of your life. Just as essential was the resistance of the communist journalists against Gajda. The aim of this work is to determine the extent to which the antagonisms is manifested in the works of selected czech historians, writing in the time of communist Czechoslovakia. In one case, the historian Miloslav Moulis, will be the in this work described the change in the perception of Gajda before and after the so-called Velvet revolution. At the same time there will be concisely outlined perspective on the development of the phenomenon of the czechoslovak legionaries.

Keywords:

Radola Gajda, communism, historiography, czechoslovak legionaries, army, fascism, Second Czechoslovak republic, Protectorate of Bohemia and Moravia

Počet znaků (včetně mezer): 123 135

Obsah:

Obraz generála Radoly Gajdy v československé komunistické historiografii.....	0
Obraz generála Radoly Gajdy v komunistické historiografii.....	0
ÚVOD:.....	6
RADOLA GAJDA–ŽIVOTOPIS.....	6
VYBRANÉ HISTORICKY ZAMĚŘENÉ PUBLIKACE Z OBDOBÍ KOMUNISMU, ZABÝVAJÍCÍ SE OSOBOU GENERÁLA GAJDY:.....	17
Miloš Hájek– Od Mnichova k 15. březnu: Pohled na Radolu Gajdu očima historika v padesátých letech.....	17
Alena Gajanová– Dvojitá tvář. Z historie předmnichovského fašismu: Pohled na Radolu Gajdu očima historičky v šedesátých letech.....	22
Radko Pinz–Cesta Jaroslava Kratochvíla: Pohled na Radolu Gajdu očima marxistického literárního historika.....	24
Mezi válkami. Masaryk a Beneš v mých vzpomínkách: Pohled na Radolu Gajdu ve vzpomínkách spisovatele.....	26
Jan Hrubý– Aféry první republiky: Pohled na Radolu Gajdu v literatuře faktu v osmdesátých letech.....	28
Miloslav Moulis– Osudný 15. březen, Tajné heslo granát: Pohled na Radolu Gajdu očima historika v sedmdesátých letech.....	31
Miloslav Moulis–Vzestup a pád generála Gajdy: Změna historikova pohledu po pádu komunismu.....	37
SHRnutí OBRAZU GENERÁLA GAJDY V ČESKOSLOVENSKÉ KOMUNISTICKÉ HISTORIOGRAFII:.....	38
VÝVOJ POHLEDU NA ČESKOSLOVENSKÉ LEGIONÁŘE:.....	40
ZÁVĚR:.....	42
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:.....	43
Prameny:.....	43
Ostatní literatura:.....	43

ÚVOD:

Jako téma mé práce jsem si vybral osobu generála a vůdce Národní obce fašistické Radolu Gajdu. Rozhodl jsem se zaměřit především na pohled na Radolu Gajdu očima historiků komunistického období a srovnat tento pohled s Gajdovým životopisem, sestaveným pomocí současných, polistopadových a tedy víceméně ideologicky nezatižených historických prací. Srovnáním pohledu před- a polistopadového chci zjistit, jak se nazírání na generála Gajdu v době komunismu lišilo od pohledu současných historiků, jaké byly společné rysy portrétů generála Gajdy v různých odborných, populárně-naučných, či memoárových publikacích a jak časté byly zmínky o Gajdovi v době komunismu obecně. Vybral jsem několik různých autorů píšících o Gajdovi nebo Gajdu zmiňujících, se snahou, aby výsledný výběr byl co nejrůznorodější co do data vzniku (50., 60., 70. a 80. léta) dané publikace a též co se týče autorů (Miloš Hájek, Alena Gajanová, Radko Pinz, František Kubka, Miloslav Moulis, Jan Hrubý). V případě historika Miloslava Moulise bylo možné srovnat práci o Gajdovi z doby komunistického režimu a práci na totéž téma z doby po pádu tohoto režimu a zjistit tak, jak se obraz Gajdy změnil po roce 1989.

RADOLA GAJDA–ŽIVOTOPIS

Radola Gajda byl generál československých legií, generál armády Československé republiky, od roku 1924 člen Hlavního štábu československé armády, v období od 20. března do 14. srpna roku 1926 zastupující náčelník Hlavního štábu československé armády, československý pravicový politik, od roku 1927 vůdce Národní obce fašistické a poslanec Národního shromáždění.

Narodil se 14. 2. 1892 v Kotoru (dnes Republika Černá Hora)¹ jako Rudolf Geidl. Otec Jan Geidl byl poddůstojníkem rakousko-uherské armády (Po odsouzení 12 let přešel do státních služeb, kde působil jako sekretář hejtmanství v Kyjově.), matka Anna byla černohorského původu, možná šlechtična² (Některé prameny hovoří o jejím italském původu.³). Kromě Rudolfa se jim později narodilo dalších pět dětí. O Gajdově otci se často říkalo, že pochází z poněmčené rodiny a mluvil hlavně německy. Proto se u Gajdy jeho nepřáteli často zpochybňoval Gajdův český (československý) původ a sám Gajda se svou povahou od československého prostředí vždy značně odlišoval. Během 1. světové války Gajdova rodina značně zbohatla, spekulovalo se o úplatkářství. Každopádně, Jan Geidl si mohl dovolit značně rozšířit rodinný majetek, mimo jiné o železářství na kyjovském náměstí, které později vedl jeden z Gajdových bratrů.

Co se týče Gajdova vzdělání, v době jeho studia na gymnáziu se rodina přestěhovala do Kyjova, není jisté, zda studium na nižším gymnáziu (to jest první čtyři třídy) dokončil-pokud ano, určitě ne klasickým způsobem. Sám Gajda, když později odpovídal na otázky ohledně svého vzdělání, říkal,

¹ V té době součást Rakouska-Uherska. ŠÍSTEK, František: Dějiny Černé Hory. Praha 2017

² NAKONEČNÝ, Milan: Český fašismus. Praha 2006, 302

³ KLIMEK, Antonín/ HOFMAN, Petr: Vítěz, který prohrál. Praha 1995, 7

že čtyři třídy gymnázia studoval namísto slova absolvoval. Po 1. světové válce vystudoval v Paříži v letech 1920-1922 École supérieure de la guerre. V té době rovněž vystudoval soukromou školu Lemania ve švýc. Lausanne, kde také složil maturitní zkoušku⁴. Zkoušku složil v prosinci 1921⁵, přičemž na Lémanii začal studovat teprve 8. ledna téhož roku, což později vzbuzovalo značné pochybnosti. Dále v průběhu studia na výše zmíněné vojenské škole stihl vystudovat soukromý Institut technique de pratique agricole⁶, kde získal titul zemědělského inženýra 30. července 1922.

1. října roku 1910 nastoupil Gajda jako jednoroční dobrovolník základní vojenskou službu do rakousko-uherské armády, kterou absolvoval v Mostaru v pluku horského dělostřelectva. Na Balkáně pak zůstal až do roku 1914.

V průběhu balkánských válek⁷ se dostal do severoalbánského Skadaru (v té době okupovaného černoehorskou armádou), kde se oženil s dcerou místního lékárníka Zorou Pironovou a do začátku 1. světové války se zde věnoval práci v drogistice⁸. Manželství se Zorou však zřejmě příliš nefungovalo, roku 1917 už uváděl jako svůj rodinný stav svobodný.

Po vypuknutí 1. světové války se musel vrátit do Rakousko-Uherska a narukovat do armády, kam nastoupil k zásobovacímu praporu domobrany jako praporčík a později pobočník velitele. V září 1915 byl zajat nebo přeběhl do černoehorského vojska, do kterého záhy vstoupil a působil v něm, podle vlastního vyjádření, v hodnosti kapitána a jako tlumočník (měl mimořádný talent na jazyky).

Po rozpadu černoehorské armády v listopadu 1915 se ukryl u ruské sanitární mise působící při černoehorské armádě (V případě zajetí rakousko-uherskou armádou mu coby zběhovi hrozila poprava.), s jejíž pomocí uprchl do Albánie a 3. ledna roku 1916 odjel do Ruska. Do Petrohradu přijel 25. února a zdejším přijetím byl velmi zklamán. Byl zde totiž prověřován carskou policií. Byl proto rád, když se mu za pomoci téže ruské sanitární mise, která mu již dříve pomohla dostat se do Ruska, podařilo vstoupit do srbského vojska. Byl do něj ovšem přijat jako lékař, k čemuž neměl kvalifikaci (měl pouze jisté drogistické a lékárnické znalosti). Tato skutečnost mu byla později často vyčítána. Gajda sám o tom uvedl, že se nepřijmout pozici lékaře bál, aby nezkomplikoval situaci

4 FIDLER, Jiří: Generálové legionáři. Brno 1999, 95

5 KLIMEK—HOFMAN 1995, 10

6 FIDLER 1999, 95

7 Balkánské války, 1. a 2. balkánská válka: 1. balkánská vypukla v roce 1912. Osmanská říše byla tou dobou oslabená mladotureckou revolucí z roku 1908 a následnou neúspěšnou kontrarevolucí, řízenou sultánem Abdülhamidem II. Říši dále oslabil válka s Itálií o Tripolsko z let 1911-1912. V této příhodné situaci se Srbsko, Bulharsko, Řecko a Černá Hora spojily do takzvané Balkánské ligy za účelem definitivního vyhnání Osmanů z Balkánského poloostrova. Válka samotná začala útokem černoehorské armády na město Skadar na severu dnešní Albánie. Spojeneckým armádám se do roku 1913 podařilo Turky vyhnat z celého Balkánského poloostrova kromě bezprostředního okolí Istanbulu. 2. balkánská válka vypukla záhy po skončení první války, především kvůli neshodám ohledně rozdělení Makedonie. Srbsko, Řecko, Osmanská říše a Rumunsko v ní zaútočily proti Bulharsku a připravily ho o většinu území získaného v předchozí válce. Následkem 2. balkánské války se Bulharsko sblížilo s Německem a stalo se spojencem centrálních mocností během 1. světové války. PELIKÁN, Jan: Dějiny Srbska. Praha 2005, RYCHLÍK, Jan: Dějiny Bulharska. Praha 2000, ŠÍSTEK 2017, WEITHMANN, Michael: Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem (orig. Balkan-Chronik: 2000 Jahre zwischen Orient und Okzident). Praha 1996

8 Gajda sám uváděl, že v této době absolvoval Medizinal-Chemische Drogisten Akademie, což ovšem nikdy nedoložil příslušnými doklady. FIDLER 1999, 96

sobě a členům dotyčné sanitární mise. Podotýkal, že se situaci později snažil srbským vojenským činitelům vysvětlit a chtěl být zařazen jako obyčejný důstojník. Ti však kvůli nedostatku lékařů nechtěli o jeho přeřazení ani slyšet⁹. V 1. srbském pluku¹⁰ tak působil jako mladší plukovní lékař. Později velel dezinfekčnímu oddělení a jak říkal, snažil se svou funkci vykonávat jak nejlépe uměl. Nutno podotknout, že si na jeho činnost u dotyčné divize nikdo nestěžoval. Gajda dodával, že se neustále snažil přestoupit do rodícího se československého vojska jako řadový důstojník. S 1. srbským plukem se dostal do Rumunska, které do války na straně Dohody vstoupilo 27. srpna 1916. Gajdova jednotka byla v bojích zničena, Gajda však přežil a požádal o propuštění z pluku s úmyslem vstoupit do rodícího se československého vojska. Ze srbského pluku byl na vlastní žádost propuštěn 25. prosince 1916 a v Kyjevě se přihlásil u Jaroslava Červinky, ruského generála českého původu, který zde organizoval budoucí československé vojsko. Nedohodl se s ním však (podle Gajdy ho Červinka chtěl přijmout jako lékaře) a proto se hlásil do čs. brigády u plukovníka V. P. Trojanova jako důstojník bez jakýchkoli dalších podmínek.

U Trojanova s žádostí uspěl a byl zařazen do 2. československého střeleckého pluku a údajně hned vyvolal mezi ostatními československými důstojníky nevoli. Díky svému lékařskému zařazení v srbském vojsku totiž získal mezi důstojníky československého původu nejvyšší hodnost - štábní kapitán¹¹ a nastoupil jako náčelník štábu. Podle záznamu Kanceláře legií Gajda opravdu nastoupil k brigádě¹² 30. ledna 1917, avšak uvádí, že byl určen mladším důstojníkem 4. roty a 26. března 1917 prozatímním velitelem 12. roty. Gajda sám uvádí, že byl přijat jako mladší důstojník roty a během měsíců díky výtečnému plnění povinností důstojníka se dostal na pozici velitele pluku. Píše, že všichni jeho velitelé jeho práci oceňovali. Svou situaci mezi svými spolubojovníky si zhoršil tím, že vojákům, kteří věděli o jeho „lékařské“ činnosti u 1. srbského pluku, tvrdil, že lékařské vzdělání skutečně má. Gajdova „lékařská“ minulost se za ním táhla ještě dlouho po 1. světové válce.

Poprvé se Gajda významně vojensky vyznamenal v pro československou armádu legendární bitvě u Zborova¹³. Těsně před útokem Gajda, který byl v polovině června jmenován prozatímním velitelem

9 Srbská armáda při evakuaci ze Srbska přišla prakticky o všechny lékaře. Coby lékař byl tedy zařazen každý, kdo měl s oblastí léčení a ošetřování alespoň minimální zkušenost, což byl pravděpodobně i případ Gajdy. PELIKÁN 2005

10 K tématu Čechoslováků v srbské armádě viz ORIÁN, Edmund: Československé legie v Rusku 1914-1920. Praha 2014

11 V československé armádě od roku 1920 byla hodnost štabní kapitán vyšší než hodnost kapitána a nižší než hodnost majora, v ruské carské armádě však byla hodnost štabního kapitána – štabkapitána – vyšší než nadporučík (lejténant), ale nižší než kapitán.

12 Struktura československé střelecké brigády k červnu 1917: 1. střelecký pluk Mistra Jana Husa, 2. střelecký pluk Jiřího z Poděbrad, 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova. EMMERT, František: Českoslovenští legionáři za první světové války. Praha 2004, 44, ORIÁN 2014, 27

13 Bitva u Zborova – 2. července 1917. Bitva byla součástí takzvané Kerenského ofenzivy, poslední ruské útočné operace v průběhu 1. světové války. Československá brigáda měla útočit spolu s dvěma ruskými divizemi, 4. finskou střeleckou a 6. finskou střeleckou. Rozsahem nevelká bitva začala v 5. 15 dělostřeleckou přípravou, po 8. hodině pak začal útok obou ruských divizí. V 9. 07 pak začal útok prvních jednotek 1. československé střelecké brigády. Zatímco ruským divizím se rakouské obranné linie prolomit nepodařilo, čs. brigádě se rychle podařilo prolomit první i druhou rakouskou obrannou linii. Celkově se čs. brigádě podařilo probít přes čtyři rakouské obranné linie do hloubky asi 5 kilometrů. Brigáda za úspěch zaplatila značnými ztrátami (167 mrtvých a téměř 1000 raněných z

1. praporu 2. střeleckého pluku, převzal velení 2. pluku poté, co jeho ruského velitele podplukovníka Zembalevského našel na velitelském stanovišti totálně opilého, a vedl vojáky tohoto pluku do útoku na rakousko-uherské pozice. Vedle Stanislava Ččka se tak Gajda stal hlavní postavou této pro českou (československou) historii legendární bitvy. Tento úspěch československých legionářů však přišel vniveč v rámci v té době již všeobecného rozkladu ruské armády. Krátce poté, 12. července, se Gajda opět vojensky vyznamenal, tentokrát v bojích s Němci u Volosovky¹⁴. Během ústupu ruských vojsk se mu zde odvážným protiútokem podařilo vyprostit 2. střelecký pluk z obklíčení. Vzápětí se stal jeho prozatímním velitelem. Premiérem prozatímní ruské vlády Alexandrem Fjodorovičem Kerenským vyznamenán Řádem sv. Jiří IV. třídy a povýšen na kapitána. Po bojích u Zborova byly řady celé československé brigády značně prořídle, v následujících měsících byla tedy doplněna a reorganizována na 1. československou střeleckou divizi (Husitskou) o čtyřech střeleckých plucích¹⁵.

V srpnu 1917 se Gajda poprvé setkal s předsedou Československé národní rady a budoucím československým prezidentem Tomášem Garrigue Masarykem. Gajda se zřejmě Masarykovi příliš nezamlouval. Nedlouho po jejich setkání se o něm podle svědků vyjadřoval značně kriticky. Snad už při tomto prvním setkání se započala Masarykova celoživotní, často až iracionální averze vůči Gajdovi.

Koncem srpna se také znovu objevily dohady ohledně Gajdova působení coby lékaře v srbském vojsku a ohledně jeho důstojnické hodnosti. 24. září byl Gajda zařazen do skupiny důstojníků, která měla odcestovat do Francie a stát se jádrem tamější československé armády, možná i kvůli zklidnění situace kolem jeho „lékařské“ kariéry a dalších nesrovnalostí kolem jeho minulosti. Nicméně právě kvůli vyšetřování této aféry byl Gajda z dané skupiny důstojníků nakonec vyřazen. 21. října na schůzi vojenské komise československých legií v Rusku, která probíhala za přítomnosti Masaryka v Kyjevě nebylo na Gajdově chování shledáno nečestných motivů. Mezi důstojníky vyčleněné pro transport do Francie se už však nevrátil, a nevrátil se ani na místo velitele 2. střeleckého pluku, jehož prozatímním velitelem byl jmenován 12. července. Po návratu z kyjevské nemocnice, kde se léčil z blíže neznámého onemocnění¹⁶, byl spolu s dalšími přidělen jako řadový

celkového počtu 3500 mužů). Paradoxně rakouské pozice hájily plzeňský 35. pěší pluk a jindřichohradecký 75. pěší pluk, jejichž mužstvo bylo z 61, respektive 82 % tvořeno českými vojáky. Vzhledem k tomu, že na všech ostatních úsecích fronty zaznamenala ruská vojska neúspěch, museli se Čechoslováci záhy stáhnout. EMMERT 2004, 48-54, ORIÁN 2014, 24

14 FIDLER 1999, 97

15 EMMERT 2004 s. 44, Orián 2014, 25

16 FIDLER 1999 s. 98

důstojník ke štábu Československého armádního sboru¹⁷. Do stavu Československého sboru se vrátil v době, kdy se československé jednotky stahovaly z Ukrajiny směrem na východ¹⁸.

Poté, co po podepsání Brestlitevského míru 3. března 1918 vystoupilo Rusko z války a tím zanikla východní fronta, opustila většina ruských důstojníků československé vojsko a byli nahrazeni důstojníky československými. Kapitán Radola Gajda byl tak jmenován velitelem 7. střeleckého pluku (Tatranského). Československé legie měli posílit dohodová vojska na západní frontě ve Francii¹⁹, začal tedy jejich přesun na východ.

Nová bolševická vláda zaujala postupně v otázce transportu československých legií po Transsibiřské magistrále v 63 takzvaných ešalonech (vlakových soupravách) na východ do Vladivostoku, který sama schválila²⁰, obstrukční taktiku, což zvyšovalo napětí mezi Čechoslováky a bolševiky. Vyvrcholení přišlo s takzvaným Čeljabinským incidentem 14. května 1918²¹. Už dříve, 7. května, došlo k jinému incidentu, do nějž se zapojil i Gajda. Bolševici toho dne zatklí na stanici Novo–Nikolajevsk kapitána československých legií Eduarda Kadlece²² (od 23. srpna 1918

17 Československý armádní sbor vznikl 9. října sloučením 1. československé střelecké divize (Husitské) a 2. československé střelecké divize, která vznikla 26. července v Borispolu a která měla rovněž čtyři pluky.

Československý armádní sbor měl v době svého vzniku 38 000 mužů. Jeho velitelem byl jmenován ruský generál Vladimír Šokorov. EMMERT 2004, 84-93

18 10. června 1917 ukrajinská Centrální rada autonomii Ukrajiny v rámci Ruské republiky. V listopadu 1917, po bolševickém puči, se bolševici pokusili získat Ukrajinu do své moci. Po neúspěchu bolševického povstání v Kyjevě 7. listopadu 1917 bolševická vláda v Rusku vyhlásila Ukrajině válku. RYCHLÍK, Jan: Dějiny Ukrajiny. Praha 2015

19 O transportu části československého sboru do Francie se rozhodlo už na podzim 1917 (Ve Francii měla vytvořit základ samostatné československé armády. První dva transporty, jak se později ukázalo jediné dva transporty, byly do Francie vypraveny z Archangelsku na podzim 1917), kdy se situace v Rusku stala velmi nestabilní (například takzvaný Kornilovův puč v září 1917). Dobře organizované a disciplinované české vojsko se stalo pro všechna mocenská uskupení v Rusku stala vítaným spojencem. Velení legií a odbočka československé Národní rady v Petrohradě však vyhlásila v ruských záležitostech přísnou neutralitu. EMMERT 2004, 93-94

20 EMMERT 2004, 103

21 Čeljabinský incident – Odehrál se na nádraží v Čeljabinsku 14. května 1918. Českoslovenští legionáři zde čekali na odjezd svého vlaku směrem do Vladivostoku. Z vlaku jedoucího opačným směrem, který přepravoval propuštěné maďarské zajatce, vylétl na československé legionáře kovový předmět a těžce zranil jednoho vojáka. Čechoslováci zastavili vlak a domnělého viníka vyvedli ven a na místě popravili. Sovětská strana v reakci zatkla a uvěznila deset československých vojáků. To vyvolalo mezi legionáři výbuch nevole a vojáci z 3. a 6. střeleckého pluku následně obsadili město. EMMERT 2004, 176-178, ORIÁN 2014, 30

22 Eduard Kadlec se narodil 16. března 1880 v Ústí nad Labem v rodině úředníka Václava Kadlece. On sám se rozhodl pro kariéru vojáka z povolání (mezi legionářskými veliteli byl tak výjimkou). Po absolvování obecné školy vstoupil do dělostřelecké kadetky, kterou absolvoval v srpnu 1900. 1. 11. 1901 získal po třináctiměsíční službě u 6. baterie Festung-Artillerie-Regiment Nr.1 Kaiser Franz Joseph I. ve Vídni mu byla udělena první důstojnická hodnost poručíka. V únoru 1909 ukončil aktivní vojenskou kariéru a příští měsíc odjel do Belgie, kde absolvoval koloniální kurz. Poté byl vyslán do Belgického Konga (dnes Demokratická republika Kongo), kde působil až do roku 1914, kdy odjel na dovolenou do Čech, kde ho zastihla mobilizace. Počátkem srpna nastoupil k Festung-Artillerie-Regiment Nr.3, krátce nato byl však poslán do Haliče do pevnosti Przemysl. Zde postupně působil na několika pozicích a zažil zde obléhání ruskou armádou. 23. března, poté, co rakouští ženisté zničili vybavení pevnosti a většinu pevnosti vyhodili do povětří, se do ruského zajetí vzdalo devět generálů, asi 2600 dalších důstojníků a přibližně 117000 prostých vojáků. Mezi zajatci byl také nadporučík Eduard Kadlec. V zajetí (prošel několika ruskými zajateckými tábory) se Kadlec přiklonil k Josefu Dürichovi, českým staročeským politikem spojujícím samostatný český stát s carským Ruskem. 20. srpna 1917 byl jmenován velitelem III. praporu 7. československého (Tatranského) střeleckého pluku. 23. října 1917 byl jmenován kapitánem, na začátku příštího roku byl pak odeslán do důstojnického kursu coby přednášející. Počátkem března se Kadlec vrátil ke svému pluku. Bylo to v době, kdy začínalo plánované stažení československých jednotek z Ukrajiny. Ve dnech 8.-10. března velel Kadlec až do svého zranění části československých jednotek v bitvě u Bachmače. Přes své zranění zůstal u 7. pluku coby zástupce velitele, kterým se stal kapitán Radola Gajda. Kadlec se záhy stal na sibiřském bojišti Gajdovým nejbližším spolupracovníkem. FIDLER 1999, 122-128

plukovník, od 1. září 1918 velitel 2. československé střelecké divize) pod záminkou telefonického spojení své vlakové soupravy s nedaleko stojící vlakovou soupravou velitele pluku, kterým byl Gajda²³. Kadlec byl odveden do kanceláře místního bolševického komisaře, kam se záhy dostavil i Gajda a požadoval propuštění svého důstojníka. Situace se vyhrotila a bolševici chtěli zatknout i Gajdu. Ten však uprchl a vymohl si Kadlecovo propuštění silou.

Do Čeljabinsku se po osudném incidentu sjel legionářský sjezd, který rozdělil velení nad československými legiemi mezi tři velitele pluků. Kromě Gajdy (kterému bylo kromě 7. pluku svěřeno také velení nad částí 6. a 2. pluku)²⁴ to byli poručík Čeček a podplukovník Vojtechovský. Dále bylo rozhodnuto, navzdory snaze Odbočky československé národní rady o smír s bolševiky, že legie se do cílového přístavu Vladivostok dostanou "vlastním pořádkem", to jest obsazením transsibiřské magistrály. O ozbrojený odpor proti bolševikům se mezi legionáři zasazoval zvláště Gajda.

Záhy po sjezdu a v reakci na přepadení legionářského vlaku v Krasnojarsku se Gajda rozhodl začít obsazovat stanice na svém úseku. 25. května vydal Gajda pomocí šifrovaného vzkazu kapitánu Kadlecovi rozkaz k obsazení Mariinsku. Město bylo obsazeno během hodiny. Příštího dne Gajda s 1500 částečně vyzbrojenými vojáky obsadil město Novo-Nikolajevsk a zajistil proti následujícímu útoku bolševiků. Spolu s Novo-Nikolajevskem obsadil úsek Transsibiřské magistrály na západ až po Barabinsk. Jednotky pod Gajdovým velením však byly od sebe nadále odděleny stanicemi drženými jednotkami komunistické vlády. Proto Gajda pokračoval s obsazováním dalších měst na magistrále. 11. července obsadil východosibiřskou metropoli Irkutsk. K tomuto datu tak ovládal celý úsek magistrály od Omsku po Bajkal. Už 2. července pak byl Gajda povýšen do hodnosti plukovníka.

V září toho roku došlo k setkání, které výrazně ovlivnilo Gajdovy další osudy. V té době se totiž Gajda poprvé setkal s admirálem Alexandrem Kolčakem. 16. září byl Gajda povýšen na generálmajora. 26. září mu bylo svěřeno velení nad 2. československou divizí a 12. října mu demokratická prozatímní sibiřská vláda sídlící v Omsku svěřila vedení nad svou, dosud pouze budovanou, armádou. Gajda se energicky ujal tvorby nových sibiřských jednotek a snažil se co nejvíce ruských vojáků²⁵ a důstojníků zapojit do bojů po boku Čechoslováků. Jekatěrinburská skupina pod jeho velením měla asi 20 tisíc mužů.

S těmito novými ruskými jednotkami, které doplnily jeho jednotky československé (na ovládaném území také mobilizoval všechny "československé občany"), dosáhl 24. prosince 1918 svého asi největšího vojenského úspěchu, dobytí silně bráněného severouralského přístavního města Perm. V

23 FIDLER 1999, 128

24 Celkově se jednalo o asi 4000 mužů, rozdělených ve třech samostatných skupinách ve vlacích na úseku Transsibiřské magistrály dlouhém přibližně 2000 kilometrů. KLIMEK—HOFMAN 1995, 28

25 Gajda sám vzpomínal ve svých *Pamětech*, jak neochotně se Rusové stavěli ke službě v armádě a jak málo byli ochotni za svou budoucnost bojovat. GAJDA, Radola: *Moje paměti*. Brno 1996

extrémně obtížných podmínkách sibiřské zimy se mu osobně řízenou brilantní operací podařilo toho dne město dobýt a získat přibližně 21 tisíc zajatců, 5 tisíc vagonů, 60 děl tisíc kulometů, obrněné vlaky a celé říční loďstvo v přístavu. Dobytí Permu mělo obrovský ohlas, jak v Rusku, tak v zahraničí. Za toto vítězství Gajda, jako jediný Čechoslovák, obdržel Vojenský řád svatého velkomučedníka a vítěze Jiřího III. stupně.²⁶²⁷

V době permského vítězství už se však Gajda chystal československé legie. Nový sibiřský vládce Kolčak, který se k moci dostal po krvavém puči, při němž byla svržena dosavadní demokratická vláda, mu totiž nabídl velitelskou pozici v ruské armádě. Na Kolčaka se většina legionářů, věrna demokratickému zaměření legií, dívala s odporem a nechtěla tomuto diktátorovi žádným způsobem pomáhat. Gajda, zaměřený především na vojenskou stránku věci a celoživotně politicky poněkud naivní, převrat přivítal s nadějí, že na Sibiři konečně vznikne silná ruská armáda, která bude schopná porazit bolševiky. Kolčakovu nabídku tedy rád přijal. Milan Rastislav Štefánik, který v té době československé legie v Rusku navštívil a jako československý ministr vojenství byl Gajdovým nejvyšším nadřízeným, sice nejprve uvažoval poslat Gajdu na válečná studia do Francie (která Gajda později skutečně vystudoval, viz výše), ale nakonec vystavil k 1. lednu 1919 rozhodnutí o schválení dovolené na dobu neurčitou a povolení ke službě v ruské armádě.

Po příchodu ke Kolčakovi se záhy dostal do sporu s náčelníkem jeho štábu generálem Lebeděm, s kterým střetl kvůli plánu tažení na Moskvu. Jejich vzájemné neshody pak pokračovaly až do konce Gajdova působení v Kolčakově vojsku. Přesto i zde byl Gajda zpočátku úspěšný a podařilo se mu dobýt bolševiky ovládaná města Ochansk a Osa. Řízení celého Kolčakova vojska i jeho vládní

26 FIDLER 1999

27 Tento řád nebyl jediným, který Gajda získal. Zde je celkový seznam jeho vojenských vyznamenání:

britská: komturský kříž *Řádu lázně*

československá: *Řád sokola s meči*

Československý válečný kříž

francouzská: komturský kříž *Řádu čestné legie*

důstojnický kříž *Řádu čestné legie*

Válečný kříž

italská: *Válečný kříž za chrabrost*

litevská: II. stupeň *Vítězného kříže*

polská: velkodůstojnický kříž *Řádu znovuzrozeného Polska*

rumunská: *Pamětní kříž*

ruská: I. stupeň *Imperátorského řádu svatého, apoštolům rovného knížete Vladimíra s meči*

I. stupeň *Imperátorského řádu svaté Anny s meči*

I. stupeň *Imperátorského a carského řádu svatého Stanislava s meči*

II. stupeň *Imperátorského řádu svaté Anny s meči*

II. stupeň *Imperátorského a carského řádu svatého Stanislava s meči*

III. stupeň *Vojenského řádu svatého velkomučedníka a vítěze Jiřího*

III. stupeň *Imperátorského řádu svatého, apoštolům rovného knížete Vladimíra s meči*

III. stupeň *Imperátorského řádu svaté Anny s meči a mašlí*

III. stupeň *Imperátorského a carského řádu svatého Stanislava s meči a mašlí*

IV. stupeň *Vojenského řádu svatého velkomučedníka a vítěze Jiřího*

IV. stupeň *Imperátorského řádu svatého, apoštolům rovného knížete Vladimíra s meči a mašlí*

vyznamenán *Znakom otličija vojnogo orděna dlja oficerov*

srbská: II. stupeň *Řádu svatého Sávy*

III. stupeň *Řádu svatého Sávy* FIDLER 1999, 104-105

administrativy však bylo v katastrofálním stavu, na což Gajda opakovaně poukazoval. Jeho kritika vyvrcholila po ztroskotání ofenzivy Západní armády generála Chanžina, které Gajda kladl za vinu Lebed'ovi. Kolčák na situaci nejprve reagoval podřízením Západní armády Gajdovi, po stížnostech ruských generálů však toto podřízení záhy fakticky zrušil, navíc s urážlivým dodatkem. Gajda reagoval okamžitou rezignací, která byla po několika týdnech vzájemného osočování přijata. V srpnu odjel do Vladivostoku, kde začal jednat s oponenty Kolčákovy režimu. 17. listopadu se Gajda přidal k eserskému²⁸ protikolčakovskému povstání, které však Kolčákovi jednotky záhy potlačily a Gajda sám byl zraněn a zajat²⁹. Propuštěn byl až na zákrok vedení legií pod podmínkou, že se již nebude nijak zapojovat do ruských záležitostí. Rusko opustil 28. listopadu 1919 na lodi Penza spolu se svou druhou manželkou Kateřinou (Manželství uzavřena během sibiřské "anabáze" nebyla mezi československými legionáři ničím neobvyklým, vzpomeňme například spisovatele Jaroslava Haška.), kterou poznal během svého působení na Sibíři. Do nově vzniklého Československa dorazili 11. února 1920.³⁰

Přijetí doma Gajdu zklamalo. Koncem roku 1920 byl vyslán na studium na výše zmíněné École supérieure de la guerre. Po návratu v roce 1922 byl jmenován velitelem 11. pěší divize v Košicích. Umístění na Slovensku sice Gajda vnímal jako ústrk, vzhledem k napjatým vztahům s Maďarskem však šlo o významnou pozici. Na východě republiky, vnímaném stále jako ohrožená oblast, právě proto tvořily většinu velitelů příslušníci Francouzské vojenské mise a Gajda tak tvořil (spolu se svým blízkým spolupracovníkem z doby sibiřských bojů Eduardem Kadlecem, velitelem 10. pěší divize v Bánské Bystrici) mezi francouzskými důstojníky výjimku. Později, v době svého působení na Hlavním štábu, Gajda prosazoval nahrazení Francouzů československými důstojníky, což mezi ním a příslušníky Francouzské vojenské mise vyvolalo značné napětí. Gajdovo působení na postu divizního velitele bylo velmi kladně hodnoceno a díky tomu mu byla v prosinci roku 1922 udělena hodnost generála IV. hodnostní třídy.

Na začátku prosince 1924 byl Gajda jmenován prvním zástupcem náčelníka Hlavního štábu.³¹ Ihned po nástupu do funkce začal usilovat o odchod členů Francouzské vojenské mise z řídicích pozic v československé armádě. Přeměna Francouzské vojenské mise na čistě poradní orgán a nahrazení generála Mittelhaussera ve funkci náčelníka Hlavního štábu generálem Syrovým na začátku roku 1926 bylo proto Gajdovo velké osobní vítězství. Po vzniku druhé úřednické vlády Jana Černého a

28 eseri–sociální revolucionáři (SR), ruská levicová strana zaměřená na rolnictvo, byla mnohem populárnější než bolševici a zvítězila ve volbách do ústavodárného shromáždění na podzim roku 1917, jedni z hlavních soupeřů bolševiků. ŠVANKMAJER, Milan: Dějiny Ruska. Praha 1996

29 Přestože protikolčakovské povstání vedené Gajdou skončilo neúspěchem, přece jen bylo jedním z podnětů, které přiměli Kolčáka k demokratizaci režimu. V té době už však byla celková situace Kolčakovy vlády tak špatná a vztahy s civilním obyvatelstvem Sibíře natolik poškozené, že ani tyto reformy už pádu režimu nezabránilly. ORIÁN 2014, 43

30 KLIMEK—HOFMAN 1995, 47

31 KLIMEK—HOFMAN 1995, 61

nastoupení Syrového do funkce ministra národní obrany se Gajda dostal na nejvyšší pozici československé armády, když se stal zastupujícím náčelníkem Hlavního štábu.

V tomtéž roce 1926 však vypukla, nebo byla vyvolána, série afér (údajná příprava puče, údajná špionáž, Gajdova podpora ze strany fašistů atd.), které vedly ke Gajdově odvolání z čela Hlavního štábu a jeho degradaci. Hlavními obviněními vůči Gajdovi byly špionáž ve prospěch Sovětského svazu a příprava pravicového puče (jakkoliv tato obvinění dohromady zněla zvláště). Již delší dobu se hovořilo o Gajdově spojení s fašisty³² a přípravě puče v době sokolského sletu. Ke Gajdově spojení s pučem daly pravděpodobně podnět jeho časté neuvážené poznámky o směřování a fungování republiky. Dalším podnětem mohla být také skutečnost, že v době nestabilní politické situace³³ (rozjitřené především nedávným pádem 2. Švehlovy vlády, existencí Černého nepolitické vlády, rýsujícím se vznikem koalice občanských stran - včetně německých - bez účasti stran socialistických a v neposlední řadě také nedávným vojenským pučem v Polsku pod vedením maršála Pilsudského) první poloviny roku 1926 dal Gajda v rozhovoru s ministrem zahraničí Benešem jasně najevo, že armáda pod jeho vedením nepřipustí žádný levicový puč ani oktroj ústavy ve prospěch levice, s jehož myšlenkou si v té době Beneš podle Gajdy pohrával³⁴.

Hlavním svědkem proti Gajdovi, jak co se puče týče, tak údajné špionáže ve prospěch Sovětů, byl komunistický spisovatel Jaroslav Kratochvíl³⁵, udržující úzké styky s představiteli SSSR v Československu a již delší dobu útočící v tisku na Gajdu. Do akce proti Gajdovi zapojil i Gajdova bývalého sluhu Ivana "Vaňku" Solověva, pologramotného bývalého Gajdova sluhu, propuštěného pro opakované krádeže a nevhodné chování, a sovětského diplomata Antonova-Ovsejenka.

2. července 1926 byl Gajda ministrem národní obrany Syrovým poslán na časově neomezenou dovolenou. V průběhu dovolené však Gajda 13. července o aféře poskytl rozhovor hlavnímu listu agrární strany Večer, což měl jako voják z povolání zakázáno. Proto byl na podzim toho roku Kárným výborem československé armády pensionován a byly mu zkráceny požitky. Po mimořádném nátlaku ze strany prezidenta Masaryka (Po výměně úřednické vlády J. Černého za vládu občanských stran takzvané panské koalice Antonína Švehly v říjnu 1926 nahradil na pozici ministra národní obrany generála Syrového vůči Masarykovi ještě daleko povolnější agrárník a budoucí premiér František Udržal.) a použití padělaných důkazů byl nakonec Gajda shledán vinným

32 Je třeba uvést, že v levicovém prostředí první Československé republiky, se daleko tvrději zasahovalo a daleko tvrději byli v tisku kritizováni představitelé pravicového extremismu, tedy především fašisté a lidé s nimi spojení (viz známý výrok o fašistech coby "patologické sedlině"), než představitelé extremismu levicového, to jest komunismu. Například sám prezident Masaryk se scházel s lidmi komunistického zaměření a uvažoval o vstupu komunistů do levicové vlády (viz OLIVOVÁ, Věra: Dějiny první republiky, 146) a Hradu blízký armádní důstojník Emanuel Moravec měl sám ke komunismu velmi blízko a mezi komunisty měl řadu přátel. NAKONEČNÝ, Milan: Český fašismus. Praha 2006

33 ŠEDIVÝ, Ivan: Radola Gajda (1892-1948). Necharismatický vůdce a povaha meziválečné demokracie. In: Lidé a dějiny. Praha 2017, 483-484

34 ŠEDIVÝ 2017, 482, 484-485

35 Komunistický spisovatel a levicově orientovaný legionář, podrobněji viz kapitola Generál Radola Gajda v komunistické historiografii v letech 1948-1989, podkapitola Cesta Jaroslava Kratochvíla.

ze spolupráce se Sověty, přípravy státního převratu, udržování styků s fašisty a zveřejnění případu v tisku. Podle rozsudku z 21. prosince byl Gajda zbaven vojenské hodnosti a jeho požitky byly sníženy o 25 procent³⁶, přestože obvinění proti němu byla dřívějším výrokiem takzvané generálské komise z 24. července shledána nepodloženými a Gajdovi bylo uloženo domáhat se proti Kratochvílovi a Solověvovi očištění pohaněné cti soudním trestním stíháním (Tyto spory Gajda později vyhrál.). Gajdův advokát se odvolal, ale rozsudkem byl mimořádně rozhořčen i prezident Masaryk, který jej považoval za příliš mírný³⁷.

2. ledna 1927 se Gajda stal vůdcem Národní obce fašistické. Při svém vstupu do řad NOF zdůraznil, že dosud neměl s žádnou fašistickou stranou nic společné. Gajdův vstup mezi fašisty ho odcizil představitelům občanských stran, kteří měli tendenci hledět na něj v jeho sporu se sympatiemi. Téhož roku vypukla další s Gajdou spojená aféra, takzvaná sázavská. 25. srpna přepadla skupina sedmi fašistů letní sídlo ministerského rady Vorla za účelem získání důležitého důkazu ve prospěch Gajdy. Celá akce měla průběh frašky a skončila ukradením bezvýznamného dokumentu.

27. října 1929 Gajda zaznamenal první výraznější úspěch v politice, když se mu v parlamentních volbách podařilo v Praze získat jeden ze tří poslaneckých mandátů za Ligu proti vázaným kandidátkám. Mandátů však byl Poslaneckou sněmovnou na konci příštího roku (29. listopadu) zbaven v souvislosti se sázavskou aférou (Gajda po nátlaku Hradu dostal nepodmíněný trest.). Gajda se sice odvolal, ale Nejvyšší soud 12. prosince 1931 ztrátu mandátu (a tím i imunity) potvrdil a v únoru příštího roku byl tedy nucen nastoupit do vězení. Propuštěn byl 31. března 1932. Uvězněním Gajda také ztratil poslední generál požitky a byl vymazán z vojenské evidence.

Roku 1933 následoval patrně největší Gajdův skandál za dobu trvání první republiky, takzvaný Židenický puč. Této aféře se budu podrobněji věnovat v kapitole zaměřené na gajdovskou komunistickou historiografii. Na tomto místě pouze uvedme, že se jednalo o neúspěšný pokus vyvolat fašistický převrat obsazením armádních kasáren v Brně-Židenicích, který vedl řadový člen NOF a mimo službu postavený důstojník československé armády Ladislav Kobsinek. Celý případ se dostal před soud a Kobsinek byl potrestán odnětím svobody na šest let nepodmíněně. Nepodmíněný trest soud uložil také dalšímu účastníku puče, Gajdovu synovci Duchoslavovi Geidlovi. Jedenáct dalších obžalovaných osob v čele s Gajdou bylo osvobozeno. Výrok soudu rozhořčil prezidenta Masaryka, proto opět na soudce a ministra spravedlnosti vyvinul nátlak a dosáhl podstatného zpřísnění trestů. Po odvolání dostal Gajda trest šest měsíců odnětí svobody nepodmíněně, ale vzhledem k tomu, že většinu trestu si již odseděl ve vyšetřovací vazbě, byl záhy propuštěn.

36 KLÍMEK — HOFMAN 1995, 147

37 O Masarykově nelibosti vůči Gajdovi svědčí například jeho korespondence s předsedou agrárníků Švehlou–BROKLOVÁ, Eva, QUAGLIATOVÁ, Vlasta: Korespondence T. G. Masaryk–Antonín Švehla, Praha 2012

V parlamentních volbách roku 1935 dosáhl Gajda se svou NOF největšího politického úspěchu. NOF, od které nikdo žádný úspěch nečekal, získala šest poslaneckých mandátů³⁸. Přesto v československém parlamentu představovala stále jednu z nejmenších stran. V parlamentu se Gajda soustředil na posilování obranyschopnosti státu. Ve prospěch obrany Československa proti nacistické agresi se také veřejně vyjadřoval, vyzýval k urychlené modernizaci armády. 10. srpna 1938, krátce po příjezdu mise lorda Runcimana do Československa, poslal dokonce Gajda prezidentu Benešovi dopis, ve kterém jej ujišťoval o oddanosti a podpoře nejen své, ale i své strany jak prezidentovi, tak obraně vlasti. V době zářijové krize, během demonstrace, která svrhla Hodžovu vládu, stál na balkóně Rudolfiny mezi ostatními řečníky a burcoval k obraně státu.

Po přijetí Mnichovského diktátu Gajda, podobně jako řada dalších osobností, které se cítily být meziválečným režimem odsunuty stranou (ze spisovatelů například Jaroslav Durych nebo Jakub Deml, z politiků Jiří Stříbrný–jeho heslo "odbenešit"), kritizoval dosavadní demokratický režim meziválečného Československa. V listopadu v souladu se snahou po sjednocení národa a zjednodušení stranického systému převedl Gajda v listopadu 1938 NOF do vládní Strany národního sjednocení, ve které však NOF působila jako jakási vnitřní opozice.

Nové politické situace se Gajda a jeho fašisté také rozhodli využít pro dosažení generálovy rehabilitace. Z okruhu samotného předsedy vlády Rudolfa Berana mu byla se souhlasem prezidenta Háchy nabídnuta možnost amnestie, kterou však Gajda odmítl, neboť trval na plné rehabilitaci. Nakonec však prezidentskou amnestii přijal, jeho tresty byly vymazány, byla mu vrácena generálská hodnost a zpětně vyplaceno ušlé služné. Za to Gajda podepsal 11. března 1939 v přítomnosti prezidenta Háchy slib, že bude spolupracovat s premiérem Beranem, přestane prosazovat své vůdcovství v rámci Česko-Slovenska a zpacifikuje v rámci Strany národní jednoty stále poněkud neklidnou NOF³⁹. Poté přijal dekret o amnestii z rukou prezidenta.

Po tomto urovnáním mezi Gajdou a vládnoucím režimem byla osoba Gajdy záhy zapojena do úvah vládních politiků ohledně odvrácení akutního nebezpečí útoku vojsk nacistické Třetí říše. Gajda byl 13. března po určitou dobu považován za vhodného vyjednavče s Hitlerem.

Rozpadem Česko-Slovenska a vojenskou okupací českých zemí německou armádou se politická situace radikálně změnila. Fašisté nyní doufali převzít moc v Čechách a na Moravě. Agilní fašistické strany Akce národní obrody a Vlajka vytvořily v ranních hodinách 15. března takzvaný Český národní výbor, ke kterému se později připojili i zástupci obou druhorepublikových států, Strany národní jednoty a Národní strany práce. Zároveň NOF vytvořila konkurenční projekt, Fašistický národní tábor, s Gajdou v čele⁴⁰ a s ústředním velitelstvím na Uhelném trhu na pražském

38 NOF získala 167 433 hlasů, to jest dvě procenta všech hlasů.

39 NAKONEČNÝ 2006, 156

40 KLIMEK, Antonín: Velké dějiny zemí koruny české. Svazek XIV. (1929-1938). Praha, Litomyšl 2002

Starém Městě. Tato akce NOF se však záhy zhroutila a Gajdovi fašisté se připojili k Českému národnímu výboru. Zároveň byl Gajda zvolen jeho předsedou.

Okupace českých zemí byla pro vždy velmi emotivního Gajdu obrovským otřesem, jak vzpomínal například premiér Beran⁴¹. V ČNV se Gajda spolu s politiky demokratických stran snažil zmírňovat extrémismus členů ANO a především vlajkařů. Ještě toho dne pak byl celý tento pokus o převzetí moci rázně ukončen německými okupanty.

Po vzniku Národního souručenství, jediné oficiálně povolené české politické organizace fungující pod záštitou státního prezidenta Háchy a prosazující jeho retardační politiku, do něj Gajda zapojil i NOF⁴² a podle dohody s Háchou a protektorátním premiérem Eliášem začal likvidovat místní stranické organizace. Část členů NOF to považovala za zradu a stranu později obnovila, tentokrát už s jasně kolaborantským zaměřením. Gajda sám se z politiky stáhl a vyhýbal se jakýmkoliv projevům loajality vůči Říši. Po vypuknutí války pomohl několika československým letcům odejít do Polska a připojit se k vznikajícímu československému zahraničnímu vojsku. Kromě toho po celou dobu války podporoval finančně domácí odboj, do nějž se s otcovým vědomím zapojil i Gajdův syn.

Záhy po osvobození Československa byl Gajda coby kolaborant zatčen. Ve vazbě zůstal až do roku 1947, kdy 21. dubna 1947 začal jeho proces. Nakonec byl odsouzen ke dvěma letům odnětí svobody, přestože se mu nepodařilo prokázat žádný akt kolaborace. Z vězení byl záhy poté propuštěn s podlomeným zdravím. Podle svědků zůstal přesvědčeným fašistou a věřil v pravcový převrat. Zemřel 15. dubna 1948. Pochován je na Olšanských hřbitovech.

VYBRANÉ HISTORICKY ZAMĚŘENÉ PUBLIKACE Z OBDOBÍ KOMUNISMU, ZABÝVAJÍCÍ SE OSOBOU GENERÁLA GAJDY:

Miloš Hájek– Od Mnichova k 15. březnu: Pohled na Radolu Gajdu očima historika v padesátých letech

Miloš Hájek byl český historik levicového zaměření, člen protinacistického odboje za 2. světové války, jeden z mluvčích Charty 77 a držitel titulu Spravedlivý mezi národy.

Miloš Hájek se narodil 12. května 1921 v Dětenicích. Vyrůstal v levicově orientovaném prostředí a od mládí se zajímal o politiku. Zpočátku pod vlivem svého otce inklinoval k národně socialistické straně. Roku 1936 se rodina přestěhovala do Prahy. Díky Hájkovu otci, který pracoval jako úředník

41 KLIMEK— HOFMAN 1995, 276

42 Zapojení radikálních politických uskupení jako NOF a Vlajka do Národního souručenství si výslovně přál sám prezident Hácha. HAVELKA, Jiří: Dvojitý život protektorátního ministra. Praha 2015, 40

v cukrovaru, byla Hájkova rodina dobře zajištěna. Hájek se ve své politické orientaci postupně posunoval stále více nalevo, názorově osciloval mezi sociálně demokratickou a komunistickou stranou. Pod vlivem Mnichovské dohody a pozdějších (1940) rozhovorů s rakouským komunistickým emigrantem Richardem Mayerem, s kterým ho seznámil Hájkův přítel židovského původu Jiří Heller, se definitivně přiklonil ke komunistům. Jeho příklon ke komunistům byl spíše důsledkem jejich protiněmeckých a protinacistických postojů než jejich programu. Po napadení SSSR nacistickým Německem se rozhodl zapojit do komunistického odboje. V září 1941 se mu podařilo navázat kontakt s židovskými komunistickými odbojáři a začít s odbojovou činností, která se však k jeho zklamání skládala pouze z vylepování protinacistických nálepek a letáků. V dubnu 1942 bylo vedení celé odbojové skupiny, která čítala asi 30 lidí, zatčeno gestapem a tím byla její činnost zcela paralyzována.⁴³

V té době začal Hájek pomáhat sionistické mládežnické organizaci Hašomer Hacair se sháněním falešných dokladů, které jim měli pomoci vyhnout se židovským transportům. V roce 1943 Hájek se svými přáteli z původní odbojové organizace a členy Hašomer Hacair založili společnou komunistickou odbojovou organizaci, která nakonec čítala asi 30 členů. Členové organizace se snažili především o menší sabotážní akce, protože se jim nepodařilo sehnat zbraně. Úspěšně byli například při vykolejení lokomotivy nebo zničení skladu vojenských pneumatik. Nakonec se gestapu v roce 1944 podařilo nasadit do skupiny své agenty a deset členů zatknout. Zatčení byli i Hájkovi rodiče, protože doma skrývali uprchlíka z Říše. Hájkův otec válku nepřežil.

Hájek sám byl zatčen 21. srpna 1944. 21. března 1945 byl pak Zvláštním soudem odsouzen k trestu smrti, popravě však díky Květnovému povstání těsně unikl.

Po válce začal Hájek vyučovat. V roce 1947 dostal od KSČ nabídku pracovat v jejím pražském krajském výboru. Po zřízení krajské politické školy v roce 1948 na ní přednášel dějiny dělnického hnutí. V té době byl přesvědčeným komunistou. Jeho vírou neotřásl ani politické procesy padesátých let. Pochybovat začal až po zveřejnění obsahu Chruščovova tajného referátu na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu. Od tohoto okamžiku se Hájek postupně stával umírněně reformním komunistou. Neuvažoval o vystoupení ze strany ani příliš nepochyboval o ekonomickém systému komunistického Československa.

Skutečný přelom pro něj znamenal vpád vojsk Varšavského paktu a následný nástup husákovské normalizace. Jako reformista a účastník tajného vysočanského sjezdu KSČ den po Husákově projevu v září 1969 rezignoval na funkci ředitele Ústavu dějin socialismu a v roce 1970 se nechal v při stranických prověrkách vyloučit z KSČ. Roku 1976 odešel v 55 letech do penze.⁴⁴

43 HÁJEK, Miloš: Paměť české levice. Praha 2011, 61

44 HÁJEK 2011, 233

Po publikování Charty 77 na začátku ledna 1977 byl jedním z prvních signatářů. Od 2. ledna 1988 do 2. ledna 1989 vykonával funkci mluvčího Charty. V této době byl asi desetkrát zatčen. Přesto stále zůstal levicově zaměřen. V roce 1988 spoluzaložil levicový politický klub Obroda a v roce 1990, po obnovení sociálně-demokratické strany se stal jejím členem. Ve straně působil v komisi pro politické analýzy.

V roce 1996 obdržel za svou činnost za 2. světové války titul Spravedlivý mezi národy. Zemřel 25. února 2016 v Praze.

Publikace **Od Mnichova k 15. březnu**, zabývající se obdobím pomnichovské "druhé" republiky, je z vybraných prací, věnujících se Gajdovi a fašismu, nejstarší (rok 1959, publikace patří k ranějším Hájkovým pracím, později ke KSČ a komunismu zaujímal více kritický postoj, viz výše) a škatulkování jednotlivých aktérů nebo skupin z hlediska marxistického přístupu k historii je zde patrně nejvýznamnější. Zároveň však je popis událostí velmi přesný a hodnocení některých aktérů historických událostí je v jistém, byť omezeném stupni téměř prosto zaujatosti. Je tu tak například Edvard Beneš jasně označen za odpůrce fašismu a bojovníka za udržení a později obnovení samostatné a demokratické (s přívlastkem "buržoazně") Československé republiky a poměrně překvapivě mu není kladen za přitěžující okolnost odchod do emigrace⁴⁵. Také přijetí Mnichovského diktátu zde není vykládáno jednostranným a zjednodušujícím způsobem, který v oficiálním pohledu na tento historický milník převládal v období komunistického režimu (Benešův postoj, tedy očekávání brzkého válečného konfliktu nacistického režimu se západními demokraciemi, který povede k porážce nacismu a obnovení Československa v původních hranicích, je zde dáván do kontrastu s domácími politiky, hledajícími nový poměr k Třetí říši. Zde je ovšem třeba uvést, že i Benešův postoj je zde vykládán jako chybný.). Na druhé straně je tu Benešova snaha o obnovu republiky vykládána z "třídního" pohledu, podle kterého Beneš usiluje především o obnovení nadvlády československé buržoazní třídy a velkého kapitálu. Zároveň je na několika místech zdůrazněno, že historie musí Beneše soudit přísně. Z ideologických důvodů jsou také za fašistické označovány téměř všechny československé strany působící v období takzvané druhé republiky (s výjimkou československé sociální demokracie, která je označována pouze za oportunistickou), se zvláštní pozicí agrární strany (a samozřejmě též Strany národní jednoty⁴⁶,

45 Zde svou roli zřejmě sehrála skutečnost, že v téže době odešli do emigrace i někteří vedoucí představitelé KSČ v čele s Klementem Gottwaldem.

46 Vytvoření jedné ústřední, pravicově orientované státostrany a jedné opoziční, levicové strany vycházelo z myšlenky takzvané autoritativní demokracie, programově vyjádřené článkem šéfredaktora agrárního listu Venkov s názvem *Jdeme ke zjednodušení politických poměrů—Obrysy velké národní strany*, který byl publikován 22. října 1938. Autoritativní demokracie měla být demokracií s totalitními fašistickými prvky, neboť čistě fašistický režim byl pro "byť demokratický" československý národ považován za nevhodný. Po přijetí Mnichovské dohody a postoupení českého pohraničí Německu byly za hlavní viníky nastalé situace považovány politické strany a přílišná

tvořené především občanskými stranami, na prvním místě právě agrární stranou) coby hlavní strany fašistů a jejího předsedy Rudolfa Berana⁴⁷ coby hlavního fašistického představitele^{48,49}. Hájek zde rovněž útočí na české prohradní intelektuály v čele s Ferdinandem Peroutkou za jejich údajně morální selhání v době pomnichovské republiky. Za zvlášť zákeřný útok na KSČ, zde prezentované jako prakticky jediná protifašistická a protiněmecká síla, je zde uváděn článek Mileny Jesenské, ve

stranickost první republiky vůbec. Počet stran měl být tedy omezen na dvě: jednu vládní pravicovou, kterou se stala Strana národní jednoty s předsedou Rudolfem Beranem, a jednu opoziční levicovou, budoucí Národní stranu práce s předsedou Antonínem Hámlem (V Národní straně práce se původně měli spojit socialistické strany, strana sociálně demokratická a národně socialistická, uvažovalo se i o připojení strany lidové, nakonec však Národní stranu práce tvořili převážně sociální demokraté. RATAJ, Jan: O autoritativní národní stát. Druhá republika 1938-1939. Praha 1997

- 47 Rudolf Beran (28. 12. 1887 - 28. 2. 1954) byl československý agrární politik, dlouholetý poslanec Národního shromáždění, funkcionář Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, v letech 1935-38 její předseda, v letech 1938-39 ministerský předseda Česko-slovenské republiky a předseda Strany národní jednoty, v roce 1947 odsouzen k trestu odnětí svobody na 20 let. Pocházel ze zemědělského prostředí a celý jeho život byl spojen s podnikáním v zemědělství a agrární politikou. Do české agrární strany (tehdy pod názvem Československá strana agrární) vstoupil roku 1906 a stal se zaměstnancem stranického sekretariátu s titulem adjunkt České strany agrární. Tehdy mu bylo pouhých devatenáct let. Na své pozici prokazoval výborné organizační schopnosti a záhy začal spolupracovat s hlavním představitelem mladé agrární generace Antonínem Švehlou, s jehož pojetí agrární strany sympatizoval. Ze Švehlova pověření se Beran roku 1909 stal vedoucím organizace agrární mládeže, Svazu agrárního dorostu. Na této pozici pak působil až do vypuknutí 1. světové války. Postupem času se stal ve své straně hlavním organizátorem jejich četných aktivit, především hospodářských. Po vypuknutí války byl superarbitrací vojenské lékařské komise díky protekci shledán službu neschopným a mohl tak pokračovat v politické činnosti. Agrární strana za války nejprve zaujímal opatrný postoj, změn přišla v roce 1917, kdy i ona zaujala postoj kritický k monarchii. V roce 1918 byl Beran jmenován ústředním politickým tajemníkem agrární strany. Na této pozici opět prokázal své skvělé organizační schopnosti při vybudování sítě agrárního stranického aparátu, nejrozsáhlejší mezi československými prvorepublikovými stranami. Po onemocnění Švehly Beranův význam dále rostl a po Švehlově úmrtí roku 1933 se stal v roce 1935 předsedou strany. Pod Beranovým vedením se strana postupně posunovala více do pravicové části politického spektra. Po přijetí Mnichovské dohody a vzniku takzvané druhé republiky na podzim roku 1938 se agrární strana stala hlavní částí nově vzniklé Strany národní jednoty pod Beranovým předsednictvím a přestala existovat. 30. 11. byl Beran prezidentem Háchou pověřen sestavením nové vlády, která by nahradila odbornický kabinet generála Surového. Ve funkci premiéra působil od 1. prosince 1938 do 27. dubna 1939, kdy jeho kabinet nahradila první vláda Protektorátu Čechy a Morava. V roce 1941 byl Beran zatčen pro finanční podporu odbojového hnutí a odsouzen na deset let. Vystřídal různá vězení, až byl v květnu 1945 osvobozen americkou armádou. Záhy byl však znovu zatčen a v roce 1947 byl československým Národním soudem odsouzen na dvacet let vězení. Zemřel ve vězení v Leopoldově 28. února 1954. ROKOSKÝ, Jan: Rudolf Beran a jeho doba. Praha 2011
- 48 Sám Gajda a jeho Národní obec fašistická, a dále například Vlajka, byli údajně v sledovaném období pomnichovské republiky pouze okrajoví zástupci fašismu vedle, podle autora, hlavní fašistické státostrany, to jest Strany národní jednoty a jejího předsedy Rudolfa Berana jako hlavního fašistického vůdce. HÁJEK, Miloš: Od Mnichova k 15. březnu. Praha 1959
- 49 Rudolf Beran se jako předseda česko-slovenské vlády snažil především o co největší zmírnění dopadů Mnichovské dohody na československý stát a společnost. V pomnichovském Česko-Slovensku, respektive v jeho české části, neboť vývoj autonomního Slovenska (a částečně i Podkarpatské Rusi) se již ubíral jiným směrem, nebyla nastolena diktatura jedné strany, nýbrž systém dvou stran. Diskriminace a pronásledování Židů se v českých zemích prosazovalo pouze pomalu a pod německým nátlakem. Beran sám se v programovém prohlášení své vlády (VESELÝ, Zdeněk: Dějiny české politiky v dokumentech) nesnažil jako mnoho jiných útočit na bývalého prezidenta Beneše, ale volal především po národní jednotě a obnově Mnichovskou dohodou zle postiženého hospodářství. Heslem dne mělo být přizpůsobení se momentální evropské politické situaci a zachování československého státu a národa. Aktuální evropskou politickou situaci nepovažoval Beran, jak vyplývá z textu programového prohlášení za konečnou a jeho názory se tak vcelku blížily názorům exprezidenta Beneše.

kterém kritizuje účelovost postoje komunistů a jejich přílišné spojení s SSSR a jeho slepé následování^{50, 51}.

Co se Gajdy týče, je zde zmíněna Gajdova účast v legiích a boji proti bolševikům bez hodnotícího soudu (pokud za hodnotící soud nepovažujeme sousloví "intervenční válka"). Gajda je tradičně označen za dobrodruha, toto jeho hodnocení se v historiografické literatuře objevuje velmi často (před Sametovou revolucí i po ní) a při znalosti Gajdova života s ním lze vcelku souhlasit. Hájek také uvádí, že Gajda byl degradován pro přípravu puče, což se v literatuře z doby komunismu vyskytuje velmi často. Hlavním důvodem však byla údajná špionáž pro SSSR (viz podkapitola věnovaná knize Aféry první republiky). Zmíněn je dále boj Gajdy a činitelů NOF s vedením Strany národní jednoty o více "fašistický" charakter vládnutí (přestože do Strany národní jednoty NOF nakonec vstoupila)⁵². Gajda v této době také usiloval o svou rehabilitaci a navrácení vojenské hodnosti. Jak Hájek uvádí, dočkal se nakonec pouze prezidentské amnestie a navrácení hodnosti generála. "Značná finanční podpora", poskytnutá Gajdovi při příležitosti amnestie, o které se Hájek zmiňuje, je patrně zpětně vyplacené služné za 12 let (od degradace). Na samém konci takzvané druhé republiky se uvažovalo o nahrazení Beranova "odbornického" kabinetu novou vládou, pro Berlín přijatelnější. Měli v ní zasednout především lidé známí svou inklinací k fašismu, nebo přímo organizovaní fašisté. Hájek uvádí, že jedním z členů nové vlády měl být i Gajda.⁵³ O Gajdovi jako o zachránci Československa se ostatně podle Hájka uvažovalo i v jiných souvislostech. Vláda plánovalo jeho vyslání do Berlína na schůzku s Hitlerem⁵⁴. Dalším vývojem událostí k tomu však již nedošlo. Závěrem je v publikaci, překvapivě poměrně krátce, popsán Gajdův pokus o převzetí moci prostřednictvím Českého národního výboru. Gajda je zde popsán jako iniciátor a rozhodující činitel tohoto pokusu. Stejně jako ostatní autoři dochází Hájek k tomu, že Gajda byl pro okupační moc ve funkci loutkového vládce nepřijatelný, neboť byl pokládán za neseriózní osobu.

50 Jednalo se o článek v Přítomnosti z 8. března 1939, který reagoval na odklon SSSR, a souhlasnou reakci KSČ na tento odklon, od politiky boje proti fašismu, symbolizovaný mimo jiné sesazením Maxima Litvinova z pozice lidového komisaře pro zahraniční věci 3. května téhož roku a jeho nahrazením Vjačeslavem Molotovem, aktérem pozdějšího paktu Molotov-Ribbentrop. V podobném duchu se o závislé politice KSČ vyjadřovala již dříve, například v článku k pozastavení činnosti KSČ od 20. října 1938, uveřejněném rovněž v Přítomnosti (Definitivně byla KSČ zakázána 24. prosince 1938) RYANTOVÁ, Marie: Českoslovenští prezidenti. Praha 2016, RATAJ 1997

51 Ostatně Hájek si chyby této své rané práce později sebekriticky uvědomoval, viz HÁJEK 2011, 177

52 Gajda a jeho NOF skutečně působili jak SNJ, tak v pozdějším Národním souručenství jako rozkladný živel. Po dohodě Gajdy s vedením Souručenství se Gajda upřímně podílel na likvidaci NOF (viz kapitola Radola Gajda – životopis). O likvidaci různých fašistických a kolaborantských skupin, působících v Protektorátu, se velmi zasloužil Gajdův dlouholetý přítel a fašistický činitel Zdeněk Zástěra (přesto, že zůstal českým fašistou a dokonce antisemitou), který byl později za svou odbojovou činnost zatčen a v roce 1942 zemřel v koncentračním táboře. NAKONEČNÝ, Milan Vlajka. Praha 2001, 137

53 Jak uvádí historici Antonín Klimek a Petr Hofman v publikaci *Vítěz, který prohrál*, k jednání o nové vládě došlo v bytě místopředsedy Strany národní jednoty Josefa Černého a Gajda měl obsadit post ministra národní obrany.

54 Jak vzpomíná protektorátní ministr a blízký spolupracovník prezidenta Háchy, Hitler podle Háchy choval ke Gajdovi jistý obdiv. Gajda byl jediným českým politikem, na kterého se Hitler Háchy během osudné noci ze 14. na 15. března 1939 vyptával. HAVELKA 2015, 48

Vzhledem k tematickému zaměření této Hájkovy práce je zde tedy Gajda zmiňován především v souvislosti se svými pokusy využít situace Druhé republiky ku prospěchu Národní obce fašistické (tedy získání podílu na moci pro sebe a svou stranu) a své osoby (tedy dosažení rehabilitace). Z Hájkova popisu vychází obraz Gajdy coby člověka značně bezskrupulózního, který využívá tíživé situace národa k získání co největších výhod.

Alena Gajanová– Dvojí tvář. Z historie předmnichovského fašismu: Pohled na Radolu Gajdu očima historičky v šedesátých letech

Alena Gajanová byla česká historička věnující se československým dějinám. Narodila se 21. ledna 1922 v Kácově. Během 2. světové války byla totálně nasazena na práci v Říši. Její specializace byla československá politika v meziválečném období a období 2. světové války. Byla členkou Historického ústavu Československé akademie věd, odkud byla v době normalizace propuštěna a bylo jí též zakázáno publikovat. Důvodem bylo její kladné hodnocení prezidenta Edvarda Beneše. Po listopadu 1989 byla rehabilitována, její špatný zdravotní stav už jí však už neumožnil vrátit se k práci historičky. Zemřela 30. října 1994 v Praze.

Odborná publikace **Dvojí tvář. Z historie předmnichovského fašismu** je i přes počínající uvolnění 60. let značně ideologicky zatížená, především kvůli tomu, že jak A. Gajanová, tak M. Hájek v kapitole předešlé byli levicově až komunisticky orientovaní autoři, u kterých dosud nevyprchalo nadšení pro budování nové společnosti. Úvodní kapitola této práce představuje krátkou exkurzi do historie fašismu, především v Itálii. Zde i později autorka rozvíjí komunistickými ideology a historiky propagovanou teorii o fašismu coby extrémně pravicovém nástroji buržoazie k udržení své moci a nadvlády nad proletariátem. Tato základní teze se ostatně objevuje v celé knize. Fašismus ve skutečnosti jak extrémně pravicové, tak extrémně levicové prvky. Stejně tak, jak je v komunistické historiografii obvyklé, není rozlišován fašismus a nacionální socialismus.

Samostatnou kapitolu věnovanou Radolovi Gajdovi v knize nenajdeme a je zajímavé, že vzhledem ke Gajdovu "vůdcovství" v Národní obci fašistické se s ním v publikaci neseťkáváme příliš často. Zmiňován je zde především v souvislosti s rokem 1926 a údajnou přípravou puče v době konání sokolského sletu. Jak autorka poznamenává, Gajda v té době ještě nebyl členem Obce, ale Gajanová ho označuje za iniciátora vzniku hnutí Červenobílých, jedné z prvních fašistických organizací v Československu. Dále je zmíněn v souvislosti s nástupem do čela Národní obce fašistické⁵⁵. Gajda

⁵⁵ Národní obec fašistická vznikla v 24. března roku 1926 s cílem sjednotit dosavadní roztržité fašistické hnutí do jedné silné strany. Nejvýznamnější fašistické organizace sjednocené v NOF byly Národní hnutí (které se již dříve spojilo s první československou fašistickou organizací, Červenobílými) a Českoslovenští fašisté. V době Gajdovy

je zde popisován především jako politický dobrodruh, který se od počátku své vojenské kariéry v nové Československé republice snaží násilnými prostředky zmocnit moci ve státu v zájmu nejreakčnějších buržoazních kruhů za účelem potlačení dělnického hnutí.

V knize jsme především seznámeni s vývojem vnitropolitické situace v Československu. Sám vznik československého státu je popisován dobově zatíženě. Za svůj vznik vděčí podle autorky Československé republiky bolševickému puči ("velké říjnové socialistické revoluci") v Rusku. Pomíjí tak rozhodující vliv existence československých legií, bojujících na straně Dohody. Pravdě však odpovídají údaje rozbití podunajské monarchie, které skutečně po většinu doby trvání 1. světové války nebylo cílem Dohody. Stejně tak lze za vcelku správné považovat tvrzení, že Wilsonův program národního sebeurčení reagoval na bolševický převrat v Rusku, respektive na demagogická prohlášení bolševických vůdců a na zveřejnění diplomatické korespondence členů Dohody s Ruskem. Nicméně je třeba poznamenat, že změna postoje Dohody k Rakousko-Uhersku a k otázce osvobození jeho slovanských národů byla do značné míry důsledkem takzvané Sixtovy aféry.

K otázce vnitropolitického vývoje v nově vzniklém Československu zde autorka velmi správně poukazuje na jeden zdroj vnitropolitického napětí, který byl minimálně v první polovině života první Československé republiky rozhodující, to jest spor mezi zahraničním a domácím odbojem (který ovšem podle autorky vlastně žádným odbojem nebyl), personifikovaný na spor mezi Masarykem a Benešem na jedné straně a Kramářem (Kramářovi a jeho národní demokracii je zde věnováno mnohem více prostoru než Gajdovi a NOF, Národně demokratická strana je popisována jako strana hájící zájmy velkého kapitálu. Takto byla strana ostatně vnímána již v době první republiky.) na straně druhé. V této situaci vznikají první uskupení inspirovaná Mussoliniho fašismem, Červenobílí a Národní hnutí v Čechách a Fašisté, sdružení kolem listu Hanácká republika, na Moravě. Gajanová poukazuje na to, že v Československu nebyly podmínky typické pro vznik fašismu v Itálii a v Německu, to jest hospodářský a politický rozvrat a rozčarování z výsledků války. Vznik fašismu tak dává do souvislosti především s rozvojem dělnického hnutí a se vznikem Komunistické strany Československa.

Jak již bylo psáno výše, kniha nevěnuje osobě Gajdy příliš prostoru, přesto je zde Gajda zobrazen jako jeden z otců-zakladatelů československého fašismu a klasický fašista-voják.

aféry se strana rozhodně postavila na jeho stranu. 2. ledna 1927 se stal Gajda vůdcem NOF, se zdůrazněním, že až dosud členem žádné fašistické nebo jiné politické organizace nebyl. Záhy poté strana přikročila k vytvoření svých paramilitantních jednotek s názvem Omladina NOF. Členem Omladiny byl povinně každý člen NOF, který dosud nedosáhl 25 let věku, nad tento věk byla účast dobrovolná. NOF se zpočátku setkávala se sympatiemi a podporou u Národně demokratické strany a části agrárníků. Před parlamentními volbami roku 1929 se NOF stala součástí Ligy proti vázaným kandidátkám, politické organizace spojené především odporem proti takzvanému Hradu a jeho politice. Liga ve volbách získala tři mandáty, které obsadili Gajda, Jiří Stříbrný a bývalý československý diplomat Karel Pergler. ČECHUROVÁ, Jana: Česká politická pravice. Havlíčkův Brod 1999, PEJČOCH, Ivo: Armády českých politiků. Cheb 2009

Radko Pinz–Cesta Jaroslava Kratochvíla: Pohled na Radolu Gajdu očima marxistického literárního historika

Radko Pinz byl československý literární vědec. Narodil se 25. března 1927 v Praze. Coby student na filosofické fakultě nebyl příliš úspěšný. Jeho neúspěšná rigorózní zkouška se stala předmětem sporu mezi ředitelem Ústavu pro českou literaturu a v té době též vedoucím katedry české a slovenské literatury a literární vědy na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy prof. Mukařovským (který poukazoval na nedostatečnou odbornost disertační práce Radko Pinze) a jeho zástupcem na katedře, docentem estetiky dr. Jaromírem Langem⁵⁶ (který naproti tomu poukazoval na vysoké ideologické kvality Pinze). Zemřel 25. října 1968 rovněž v Praze.

Jaroslav Kratochvíl se narodil 17. ledna 1885 v Tučapech u Vyškova coby syn tamějšího řídicího učitele. Jeho starší bratr Bohumil, který zemřel v devatenácti letech v roce 1902 na tuberkulózu, byl lyrickým básníkem. V letech 1896-1900 studoval na gymnáziu v Brně, poté na zemské střední škole v Přerově. V letech 1903-1906 vystudoval vyšší zemědělskou školu v Halle v Německu a získal tak diplom agronoma. Po absolvování základní vojenské služby pracoval až do vypuknutí 1. světové války jako hospodářský úředník na velkostatkách na Kladensku⁵⁷. Po vypuknutí války narukoval koncem července k 80. pěšímu pluku. Během bojů na haličské frontě přešel v červenci 1915 do ruského zajetí. V červnu 1916 vstoupil Kratochvíl do vznikajících československých legií v Rusku. V Borispolu u Kyjeva absolvoval důstojnický kurs. Během stahování legií z Ukrajiny se zúčastnil bitvy u Bachmače, ve které bojovali českoslovenští legionáři s bolševickými jednotkami proti útočícím Němcům. Po propuknutí bojů mezi legionáři a bolševiky v roce 1918 se postavil proti oficiální politice legií⁵⁸. Pro sympatizování s bolševiky a rozkládání morálky vojska byl z Omsku nejprve převelen do Irkutsku a poté zatčen (Kvůli umožnění útěku několika zajatých bolševických velitelů ho prý potrestal sám Gajda. Z této doby pravděpodobně pochází přetrvávající nenávisť Kratochvíla vůči Gajdovi.). Po návratu do vlasti měl být kvůli zradě dokonce souzen⁵⁹. Souzen však nakonec nebyl a místo toho byl zaměstnán coby státní rada na ředitelství československých státních lesů a statků. Také začal psát knihu vzpomínek na sibiřskou anabázi pod názvem *Cestou revoluce*, ve které opět ostře polemizoval s oficiálním pohledem na působení legií a zaútočil zde také na

56 HOLÝ, Jiří: Tato fakulta bude rudá!. Praha 2010, 43

57 FORST, Vladimír: Lexikon české literatury. Praha 1993

58 PYTLÍK, Radko: Jaroslav Kratochvíl. Praha 1980

59 NAKONEČNÝ 2006, 317

Gajdu. V roce 1926 se významně podílel na vyvolání hysterické atmosféry kolem údajně připravovaného fašistického puče pod velením generála Gajdy. Zároveň Gajdu obvinil ze spolupráce se Sověty (Kratochvíl sám se v té době intenzivně stýkal se sovětskými představiteli, jedním z jeho kontaktů byl bývalý eser a sovětský agent Arkadij Krakovčickij⁶⁰⁶¹). Gajdova vina soudem prokázána nebyla, naopak Kratochvíl byl po Gajdově žalobě pro nactiutrhaní odsouzen na šest týdnů odnětí svobody nepodmíněně a k peněžitě pokutě. Po Kratochvílově odvolání byl trest omezen pouze na peněžitou pokutu.

Během celého trvání první republiky byl Kratochvíl významným angažovaným komunistickým spisovatelem. V roce 1924 se stal spoluzakladatelem Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem. Spolupracoval také s dalšími komunisticky orientovanými spisovateli, například se Zdeňkem Nejedlým a Josefem Horou. Sovětský svaz navštívil v meziválečném období hned několikrát.

Po vzniku protektorátu se zapojil do komunistického odbojového hnutí. V lednu 1945 byl zatčen a následně zemřel v malé pevnosti v Terezíně na zápal plic.

V případě publikace **Cesta Jaroslava Kratochvíla** se jedná o literárně-historickou monografii zabývající se z "marxistického hlediska" osobou a dílem komunistického spisovatele a československého legionáře Jaroslava Kratochvíla, která mimo jiné na několika stránkách popisuje Kratochvílovu účast v Gajdově aféře a následné soudní spory z pohledu marxistického literárního vědce. Cesta Jaroslava Kratochvíla byla disertační prací Radka Pinze, kterou vedl profesor Mukařovský a posuzoval profesor Mathesius. Pinz tehdy práci stěží obhájil⁶².

Autor popisuje Kratochvílovo dlouhodobé napadání Gajdy v levicovém tisku i ve svých literárních pracích (*Cesta revoluce*, 1922) a výslovně zdůrazňuje Kratochvílův podíl na rozpoutání hysterie kolem údajně připravovaného fašistického puče. Jak již bylo zmíněno výše, pro komunistickou historiografii týkající se Gajdy se typicky nezmiňuje o jeho údajné spolupráci se SSSR, v kterémžto obvinění hrál Kratochvíl hlavní roli.

Následné soudní spory s Gajdou Kratochvíl prohrál, jak autor podotýká. Tato prohra je zdůvodňována tím, že ministerstvo národní obrany Kratochvílovi neposkytlo údajně rozhodující důkazy. Dále je zmíněna podpora, jíž se Gajdovi dostávalo ze strany fašistického i širěji pravicového tisku. V knize uvedený citát z novin NOF Říšská stráž mimochodem zmiňuje zajímavou skutečnost, že totiž Kratochvíl působil jako úředník ve státní správě, konkrétně na ministerstvu zemědělství. Skutečnost, že coby státní úředník působil v Československé republice člověk, který nijak netajil své komunistické smýšlení a styky se Sovětským svazem, a který byl

60 KLIMEK – HOFMAN 1995, 103-108

61 NAKONEČNÝ 2006, 323, 325

62 PETRÁŇ, Josef: Filozofové dělají revoluci. Praha 2015

během bojů na Sibíři z legií propuštěn pro podryvání morálky mužstva a probolševickou agitaci, jen znovu ukazuje na fakt, že komunistická orientace byla v meziválečném Československu daleko více tolerována, ba přijímána, než orientace fašistická⁶³.

Obraz Gajdy v této literárně-historické práci můžeme shrnout takto: Gajda je vylíčen coby padouch stojící proti hlavnímu (kladnému) hrdinovi Kratochvílovi. Kratochvíl odhaluje jeho plány na fašistický převrat, v následném soudním sporu však prohrává kvůli pasivitě demokratických sil, které, podle Pinze, ve skutečnosti s fašismem tajně sympatizují.

Mezi válkami. Masaryk a Beneš v mých vzpomínkách: Pohled na Radolu Gajdu ve vzpomínkách spisovatele

František Kubka byl český prozaik, romanopisec, básník a autor několika memoárových děl. Narodil se v poměrně zámožné rodině státního úředníka v Praze na Žižkově, kde absolvoval i školu a klasické gymnázium, které ukončil roku 1912 maturitou.⁶⁴ Poté nastoupil na Filosofickou fakultu v Praze, kde studoval filosofii, slavistiku a germanistiku. Roku 1914 musel přerušit studium a narukovat, roku 1915 byl zajat na haličské frontě. V ruském zajetí se učil rusky a věnoval se studiu ruské literatury. Prošel několika zajateckými tábory. Poslední tábor Berezovka, řízený bolševiky, byl v roce 1918 osvobozen československými legionáři. Po osvobození vstoupil Kubka do československého vojska, kde působil na různých pomocných a podpůrných pozicích. V roce 1920 nastoupil coby zaměstnanec mezinárodní křesťanské dobročinné organizace YMCA (Young men's Christian Association) v čínském Charbinu (významném centru ruské emigrace), kde se také oženil. Následujícího roku se mezi posledními legionáři vrátil zpět do vlasti, a to méně obvyklou západní cestou přes Čínu, Indii a Řecko. Po návratu do vlasti se vrátil k přerušnému studiu. Studium dokončil v prosinci 1921 obhajobou disertační práce na téma *Vztah básnického díla Jaroslava Vrchlického v letech 1869-1876 k literatuře německé*. V letech 1922-1927 opět pracoval pro organizaci YMCA, tentokrát v Praze coby sekretář. V letech 1927-1937 pracoval pro noviny Prager Presse, kde působil v redakci pro zahraniční politiku. Od roku 1937 pracoval jako vrchní komisař na ministerstvu zahraničních věcí. Po zrušení ministerstva zahraničí následkem okupace českých zemí a zřízení Protektorátu byl Kubka několik měsíců nezaměstnaný, poté působil coby úředník na ministerstvu školství. Od listopadu 1939 do dubna 1940 byl vězněn v Berlíně ve věznicí gestapa. Po propuštění se Kubka věnoval především literární tvorbě, v době války publikoval svá nejvýznamnější díla (*Božena Němcová* 1941, *Skythský jezdec* 1941, *Pražské nokturno* 1943, *Karlštejnské vigilie* 1944). Po osvobození Československa v roce 1945 přešel z ministerstva

63 Jedním z důvodů, možná rozhodujícím, byla levicová orientace prvních dvou československých prezidentů, Masaryka a Beneše.

64 FORST 1993

školení na ministerstvo informací a poté od dubna roku 1946 do září 1948 působil coby vyslanec v bulharské Sofii. Od roku 1949 až do své smrti roku 1969 se pak věnoval naplno literatuře coby spisovatel z povolání. K jeho nejznámějším dílům kromě výše zmíněných patří především dva romány o šaškovi krále Jiřího z Poděbrad (*Palečkův úsměv*, *Palečkův pláč*).⁶⁵

Publikace **Mezi válkami** jsou paměti českého básníka, prozaika a novináře Františka Kubky sepsané v době politického uvolnění v druhé polovině 60. let (1967-1968), což se projevuje i na jejich obsahu. Autor v nich neskrývá své levicové zaměření a sympatie pro Sovětský svaz, nicméně poskytuje zajímavý pohled na prezidenty Masaryka a Beneše a okruh takzvaných pátečníků⁶⁶, jejichž setkání ve vile bratří Čapků se sám účastnil. Gajda je zde zmíněn pouze několikrát, ale jedna z těchto zmínek je velmi zajímavá. Poprvé je Gajda zmíněn coby plukovník v souvislosti s osvobozením zajateckého tábora, ve kterém byl Kubka spolu s dalšími válečnými zajatci vězněn bolševiky. Před samotným osvobozením tábora totiž legionářské letadlo rozhazovalo letáky s jeho provoláním k zajatcům. Znovu je Gajdovo jméno zmíněno při popisu schůze pátečníků roku 1926 za přítomnosti prezidenta Masaryka, kdy bylo probíráno nebezpečí fašismu. Prezident Masaryk zde podle Kubkova svědectví četl připravený článek Hledá se generál. Článek, který pod stejným jménem a s podobným obsahem publikoval poslanec ČSSD Rudolf Bechyně⁶⁷ 13. května 1926, byl jedním z impulsů, které vedly k první Gajdově aféře a posléze k jeho odvolání z čela Hlavního štábu. Obecně byl za autora dotyčného článku vždy považován Bechyně a zmínka v Kubkových pamětech je zřejmě jediný zdroj naznačující, že za tímto článkem ve skutečnosti mohl stát Masaryk. Jak je zřejmé z výše uvedeného, Gajdovi se Kubka věnuje jen velmi okrajově, nicméně byl zde zmíněn především kvůli velmi zajímavé zmínce o Masarykovi ve vztahu ke Gajdově aféře. Tato zmínka do značné míry potvrzuje Masarykův enormní zájem na Gajdově odstranění. Ze zde rozebíraných prací lze knihu vzpomínek spisovatele Kubky označit za práci vůči Gajdovi nejméně ideologicky předpojatou, což odpovídá datu vydání (politické uvolnění 60. let) i osobě autora.

65 FORST 1993

66 Volná skupina především umělců a novinářů, scházejících se v pátek ve vile bratří Čapků. Politicky byli lidé z okruhu pátečníků orientováni převážně levicově a ztotožňovali se s politikou i obecněji filosofickým postojem takzvaného Hradu, to jest především prezidenta Masaryka a ministra zahraničí Beneše, kteří setkání také navštěvovali.

67 Rudolf Bechyně (6. 4. 1881 Nymburk - 1. 1. 1948 Praha) byl jedním z nejvýznamnějších členů Československé sociálně-demokratické strany. Byl vyučeným strojním zámečnickem, ale záhy se začal věnovat žurnalistice. Od roku 1905 působil jako redaktor v sociálně demokratických novinách Právo lidu a Rovnost, od roku 1909 byl šéfredaktorem Hlasu lidu v Prostějově. Ve volbách do Říšské rady roku 1911 byl zvolen poslancem za prostějovský okres. V době 1. světové války byl roku 1915 uvězněn za velezradu a v zimě toho roku byl z trestu poslán na frontu coby voják. Po návratu z fronty roku 1917 se stal členem Národního výboru. Po vzniku Československé republiky se stal poslancem Revolučního národního shromáždění. Ve volbách roku 1920 byl zvolen poslancem Národního shromáždění, kde zůstal až do roku 1939. Byl členem takzvané Pětky za sociální demokracii a působil ve všech vládách až do roku 1938. Po obsazení českých zemí německou armádou odešel ilegálně do Polska, odkud se přes Francii dostal do Velké Británie. KOLÁŘ, František: Politická elita meziválečného Československa. Praha 1998

Jan Hrubý– Aféry první republiky: Pohled na Radolu Gajdu v literatuře faktu v osmdesátých letech

Jan Hrubý je známý především jako spoluautor publikací zabývajících se obdobím 2. světové války a Protektorátem Čechy a Morava, vydaných v nakladatelství Orbis na konci 80. let.

Kniha **Aféry první republiky** je zpracována publicisticky až bulvárně, je silně ideologicky ovlivněná (zdůrazňována role komunistické strany jako jediné "čisté" a skutečně opoziční strany v marasmu prvorepublikové politické scény).

Pro lepší představu o zaměření a formě této publikace si uvedme její obsah:

Kapitoly:

Předseda největšího úplatku: O takzvané lihové aféře Karla Práška, hlavního představitele velkostatkářského křídla v agrární straně.

Ministr pro vlastní peněženku: O politické kariéře Jiřího Stříbrného (zmiňovány Stříbrného nepublikované paměti).

Muž několika převratů: Kapitola věnovaná Gajdovi a takzvanému židenickému puči. Této kapitole bude později věnovat podrobněji věnováno více prostoru.

Nemoci na objednávku: O MUDr. Arnoštu Dvořákovi a úplatcích při vojenských odvodních komisích.

Napoleon z Vinohrad: O Josefu Najmanovi, předsedovi Živnostenské strany, úzce spolupracující s Agrární stranou a smutně proslulé korupci.

Baťa v roli stěhováka: O Janu Antonínu Baťovi a plánu na využití Patagonie coby nové české domoviny.

Vlastenci vlastní kapsy: O armádních zakázkách firmy ČKD.

Kouzelníci s miliony: O bankrotu společnosti Fénix.

Polibek s příchutí cukru: O cukerním kartelu a obecních volbách roku 1937.

Hra se smrtí: O atentátu na ministra financí Aloise Rašína.

Dům, jenž se nedočkal nájemníků: O zhroucení nově budovaného činžovního domu na Poříčí v roce 1928.

Klid za nejvyšší cenu: O stávce zemědělských dělníků 25. května 1931 v Košutech na Slovensku a jejím potlačení.

Smrt čekala deset dní: O zabití studenta Emanuela Zahradníčka.

Prach, který vraždil: O výbuchu v dole 3. ledna 1934 v dole Nelson III.

Jak je z tohoto výčtu vidět, autor se zaměřil především na skandály spojené s vládními stranami a tehdejší československou liberální demokracií. Už samotné názvy kapitol vypovídají o výše

zmíněném poněkud bulvárním charakteru této knihy a snaze poukázat na vady demokratického režimu meziválečné První republiky.

Našeho tématu se týká kapitola **Muž několika převratů**. Tato kapitola se věnuje především Židenickému puči a údajné Gajdově přímé účasti coby iniciátora tohoto "puče". Úvodem je stručně načrtnuta Gajdova životní dráha vedoucí k této, ze zpětného pohledu poněkud komicky působící, události. Je uvedeno jeho působení coby drogisty (zde Gajda dokonce označen jako "drogistický pomocník")⁶⁸ a falešného lékaře. Oběma těmito skutečnostmi rádi operovali protigajdovsky zaměření autoři (interpretace těchto údajů současnou, na Gajdu zaměřenou historiografickou literaturou—viz výše). Je zde též zmíněn Gajdův první hvězdný moment, totiž bitva u Zborova, ve které si autor podle publikace vedl "dobře". V následujícím textu je Gajdovo další působení v legiích, to jest boj proti bolševickým vojskům popsáno takto: "Byl jedním z iniciátorů *intervenčního* tažení legií proti sovětské moci". Když pomíneme označení legií coby intervenční síly v ruské občanské válce (legie se ve skutečnosti do této války zapojily neochotně a v reakci na sovětský postup proti legiím), Gajda je zde oprávněně označen za jednoho z mužů rozhodujících pro protisovětské vystoupení legií. Vcelku očekávaně autor pomlčuje o Gajdových úspěších v boji proti bolševikům jak v pozici jednoho z hlavních velitelů československých vojsk, tak v rámci ruských vojsk admirála Kolčaka. Gajdova vojenská kariéra v nově vzniklé republice je zdůvodňována podporou "nejreakčnějších složek buržoazie". Jeho následný pád z funkce zastupujícího náčelníka Hlavního štábu československé armády v roce 1926. Publikace správně poukazuje na zásadní podíl prezidenta Masaryka na konci Gajdovy vojenské kariéry, ovšem hlavní oficiální důvod Gajdovy degradace nebyla ve skutečnosti příprava puče ve spolupráci s fašisty (ani příprava puče, ani spolupráce s fašisty Gajdovi nebyla prokázána, důvodem pověstí o přípravě puče byly pravděpodobně různé nepromyšlené výroky, které politicky značně naivní Gajda často pronášel), byť se text degradace zmiňuje o "pučistických plánech, ale především špionáž ve prospěch Sovětského svazu (ta mu ovšem přes značnou snahu mnoha zainteresovaných osob nakonec také nabyla prokázána), což zde autor pochopitelně nezmiňuje. Na přípravě této aféry se přímo podílel vedoucí sovětské obchodní mise v Československu Antonov–Ovsejenko (v roce 1938 byl během takzvaného Velkého teroru popraven kvůli svým dřívějším přátelským stykům s L. D. Trockým). Spojení Antonova–Ovsejenka s Masarykem zajišťoval jeho blízký spolupracovník a přítel advokát Václav Bouček, mimo jiné jeden z tvůrců československé ústavy⁶⁹. Po svém propuštění z československé armády pak nastoupil jako "bratr vůdce" do čela Národní obce fašistické. Gajda a jeho strana jsou pak podle afér především pod vlivem agrárníků (Gajdův rozkaz příznivcům NOF volit v obecních volbách právě agrární stranu).

68 HRUBÝ, Jan: Aféry první republiky. Praha 1984

69 KOVTUN, Jiří: Republika v nebezpečném světě. Praha 2005

Jak již bylo psáno výše, autor poukazuje na skutečnost, že jednou z hlavních sil, stojících proti Gajdovi, byl takzvaný Hrad, především samotný prezident Masaryk. Dodnes není zcela jasné, co bylo důvodem až chorobné nenávisti Masaryka vůči Gajdovi. Zřejmě byly důvodem skutečně Gajdovy obrovské úspěchy v čele Legií, jak naznačuje Hrubý v aférách, a jeho velké sebevědomí, které nijak neskryval. Masaryk se nicméně o Gajdovi vyjadřoval negativně již od jejich prvního setkání v Rusku. Nelze však říci, že by tyto pocity byly oboustranné. Ve svých pamětech se o Masarykovi vyjadřuje pochvalně a s obdivem. Masarykovi dokonce poslal pozdravný telegram z Ruska v době, kdy byl Kolčakovým vojenským velitelem.⁷⁰

Vlastním jádrem této kapitoly věnované Gajdovi je však, jak již bylo řečeno, popis takzvaného židenického puče. Ústřední postavou a hlavním hybatelem této události z 22. ledna 1933 byl člen Národní obce fašistické, nadporučík Ladislav Kobsinek⁷¹ (v té době byl pro své fašistické názory postaven mimo službu). Kobsinek v židenických kasárnách dříve sloužil a dobře se v nich tedy vyznal. O svých plánech na provedení puče Kobsinek často hovořil se svými známými z řad funkcionářů Národní obce fašistické, ti jej však nebrali vážně a považovali ho za mluvku nebo přímo za blázna. Poprvé se o potřebě puče vyjádřil v roce 1929, kdy ho zdůvodňoval snahou zabránit dlouhodobému uvěznění Gajdy kvůli takzvané sázavské aféře. Na začátku roku 1933 došel Kobsinek k názoru, že se chystá komunistický puč a je nutné mu zabránit fašistickým protipučem. Pro své plány se mu podařilo získat bučovického náčelníka NOF Bedřicha Šušlíka. Tomu dal Kobsinek za úkol sehnat muže pro připravovaný útok na kasárna. Šušlíkovi spolu s dalším moravským funkcionářem NOF Janem Mlčkem se skutečně podařilo získat asi šedesát mužů, když je nalákali tvrzením, že do Brna jedou na schůzi NOF, která se bude zabývat otázkou nezaměstnanosti. Dva autobusy je dopravili na rozcestí mezi Slatinou a Líšní (dnes Brno XI. a XII.). Dále museli budoucí pučisté kvůli hlubokému sněhu pokračovat pěšky. Na cestě směrem ke kasárnám v Židenicích se ke skupině připojil hlavní iniciátor akce Kobsinek spolu s bývalým rotmistrem Františkem Nedvědíckým. Přepadení začalo v půl jedné v noci, kdy ozbrojení útočníci

70 KLIMEK—HOFMAN 1995, 39

71 Ladislav Kobsinek se narodil 25. září 1903 v Bystřici na Pernštejnem. Střední školu absolvoval v Brně a poté nastoupil na vojenskou akademii v Hranicích na Moravě. Po absolvování této akademie byl přidělen do posádky v Olomouci, později sloužil v hodnosti poručíka u 43. pěšího pluku v Brně. Měl značně nevyrovnanou povahu, údajně se také léčil v psychiatrické léčebně. U vojáků nebyl příliš oblíbený pro povýšené chování. Často ponižoval nově příchozí brance nečeského původu a vysmíval se jejich špatné znalosti češtiny. Nijak také neskryval své fašistické názory. 1. února 1928 byl pro své fašistické názory a pro své chování obecně shledán nezpůsobilým pro řadovou službu a v hodnosti nadporučíka byl převelen mimo službu. V témže roce vstoupil do Národní obce fašistické. Přátelil se s moravským funkcionářem NOF Cyrilem Svozilem. Byl fascinován postavou vůdce NOF Gajdy a často se chlubil kontakty s ním, které však nejsou doložené. Již od roku 1929 se zabíral plány na provedení státního převratu. S těmito plány seznamoval též funkcionáře NOF, kteří je však nebrali vážně. Kvůli své účasti na tzv. židenickém puči byl roku 1933 Státním soudem odsouzen na 6 let. Po dovolání státního žalobce mu byl Nejvyšším soudem trest zvýšen na 12 let. Propuštěn byl roku 1939. Záhy poté vstoupil do fašistické, a v té době již i kolaborantské organizace Vlajka a stal se velitelem jejího ozbrojeného křídla, Svatoplukových gard. Roku 1944 přijal německé občanství. Po skončení 2. světové války byl roku 1945 odsouzen za kolaboraci na 12 let. Po svém propuštění roku 1957 byl odsunut do Spolkové republiky Německo, kde na konci 80. let zemřel. FASORA, Lukáš (ed): Člověk na Moravě v první polovině 20. století. Brno 2006

pronikly do budovy kasáren nestřeženým zadním vchodem. Kobsinkovi a jeho společníkům se zpočátku podařilo spící vojáky zaskočit a obsadit několik místností. Dozorčímu důstojníkovi praporčíku Josefu Janouškovi se však záhy podařilo fašistům uniknout a vyhlásit poplach. Vojáci se útočníkům začali stavět na odpor a po smrti jednoho z fašistů v přestřelce se celá akce záhy zhroutila. Ve dvě hodiny v noci už byla kasárna opět zcela v rukou armády. Kromě jednoho mrtvého bylo několik dalších mužů postřeleno. Celá akce značně vyděsila státní orgány. Ministerstvo národní obrany nařídilo vybraným posádkám zvláštní ostražitost. Vůdce puče Ladislav Kobsinek uprchl do Jugoslávie, odkud byl však záhy vypovězen do Rumunska, které Kobsinka předalo československým orgánům⁷². Ty byly rozhodnuty dát fašistům a osobně Gajdovi tvrdou lekci. Státní soud v Brně však Gajdovi žádnou vinu neprokázal (Kobsinek byl odsouzen na šest let odnětí svobody nepodmíněně). Po nátlaku z vyšších míst byl případ předložen Nejvyššímu soudu v Praze, který tresty podstatně zvýšil. Tolik tedy stručné shrnutí průběhu takzvaného židenického puče.

Aféry zde nicméně za hlavního iniciátora označují jednoznačně Gajdu a Kobsinek podle nich pouze plnil jeho rozkazy. Původní Gajdovo osvobození pak připisují vlivu agrárníku. Autor ovšem ve shodě s dnes platným názorem podotýká, že prezident Masaryk byl tímto rozsudkem velmi rozladěn a osobně se sešel s prezidentem československého Nejvyššího soudu JUDr. Fajnozem a dosáhl toho, že při odvolacím řízení byly tresty značně zvýšeny a Gajda samotný byl nově odsouzen na šest měsíců odnětí svobody na šest měsíců nepodmíněně.

Pokud máme shrnout obraz generála Gajdy v této publikaci, vychází z něj jako pochybný, bezzásadový, ale zároveň až komicky neschopný intrikán. Tento postoj není zcela neobvyklý ani v dnešní době. Vzhledem k poměrně žalostným výsledkům NOF a Gajdy osobně na politické scéně meziválečného Československa se v Gajdově případě občas, jako právě v tomto případě, zajímavým způsobem mísí na jedné straně nebezpečí a zlo fašismu, na straně druhé pak až zábavná politická neschopnost a neumětelství Gajdy a jeho NOF.

Miloslav Moulis– Osudný 15. březen, Tajné heslo granát: Pohled na Radolu Gajdu očima historika v sedmdesátých letech

Miloslav Moulis byl český novinář a historik. Věnoval se především tématům 2. světové války a okupace českých zemí. Jeho hlavní knihy věnující se osobě generála Gajdy jsou *Tajné heslo–Granát* (1973) a *Vzestup a pád generála Gajdy* (2000). Miloslav Moulis se narodil 30. dubna 1921 v Praze v rodině právníka⁷³. Jeho otec, pracující na ředitelství Československých drah, byl roku 1923 přeložen do Plzně, kam se také celá rodina odstěhovala. V Plzni Miloslav absolvoval základní

⁷² Zde uveďme, že Hrubý v Aférách uvádí, že do Jugoslávie uprchl a přes Rumunsko byl vydán Gajda(!). Patrně zde došlo k záměně generála Gajdy za jeho synovce Duchoslava Geidla, který Kobsinka na útěku doprovázel a útěk do Jugoslávie sám navrhl s tím, že zde má příbuzné (patrně příbuzní Gajdovy matky a Geidlovy babičky Anny).

školu i gymnázium (Masarykovo reálné gymnázium). Roku 1939 mu zemřela matka. Téhož roku se po německé okupaci Čech a Moravy přidává k Hnutí pracující mládeže, zaměřenému proti okupantům a založenému jeho spolužáky z gymnázia. Skupina řízená studenty bez jakýchkoliv zkušeností s konspirační činností však byla po roce fungování 25. března 1940 odhalena a všechny zúčastněné studenty záhy zatklo gestapo. Lidovým soudem byl Miloslav odsouzen na dva a půl roku vězení. Po necelých dvou letech věznění byl na Vánoce roku 1942 propuštěn, ale již v březnu 1943 byl opět zatčen a poslán do Malé pevnosti v Terezíně. Zanedlouho byl odsud odeslán do osvětimského hlavního tábora. Zde také nezůstal delší dobu, protože byl se skupinou vězňů převezen do Buchenwaldu, kde byl vězněn až do 11. dubna 1945, kdy byl tábor osvobozen americkými vojáky. Po skončení války se vrátil do Plzně, kde bydlel spolu se svými dvěma mladšími bratry (oba rodiče již byli mrtví). Začal pracovat jako novinář, po čemž toužil již od dětství. V roce 1946 se přestěhoval do Prahy a začal se věnovat literatuře zaměřené na 2. světovou válku. V roce 1966 začal se dvěma dalšími historiky připravovat paměti generála Ludvíka Svobody. Až do roku 1993 pak působil v redakci Národního osvobození, periodika Svazu bojovníků za svobodu.

Publikace **Tajné heslo: granát** je jednou z ranějších, kterou Miloslav Moulis napsal. Z prací napsaných v komunistickém období se Gajdovi věnuje nejvíce.

Na úvod Moulis stručně shrnuje Gajdovy životní osudy do začátku působení v legiích. Celkově lze říci, že značně nejasné a neúplné informace, které jsou o Gajdově dětství a mládí známé, interpretuje jednoznačně v Gajdův neprospěch. Patrné je to například na případě Gajdova působení coby lékaře. Nejen, že toto "lékařské" působení je vykládáno jednoznačně jako snaha získat podvodně vyšší hodnot, ale toto působení je posouváno již do doby, kdy Gajda bojoval v černoohorské armádě. Dnes se má obecně za to, že v černoohorské armádě sice sloužil jako důstojník (ostatně důstojníkem byl již v rakousko-uherské armádě⁷⁴), ale jeho "lékařská" kariéra patří až do doby, kdy působil v Srbské legii. Svědectví o Gajdovi coby lékaři už v černoohorském vojsku se zmiňují především Gajdovi nepřátelé, například italský legionář Cyril Nosál⁷⁵. Vůbec naopak není zmíněna skutečnost, že Gajdova "lékařská" kauza byla roku 1917 projednávána legionářskou vojenskou komisí (dokonce za přítomnosti T. G. Masaryka) a nebylo shledáno žádné provinění⁷⁶. Pochopitelně (vzhledem k době vzniku—první léta normalizačního režimu) zde nejsou zmíněna četná Gajdova vítězství v boji proti bolševikům, ale není uvedena ani vcelku neškodná zborovská

73 Jeho otcem byl Josef Moulis. Za 1. světové války byl členem československých legií v Rusku, roku 1918 byl zajat bolševiky a odsouzen k trestu smrti, ale podařilo se mu uniknout. Během 2. světové války byl opět zatčen, tentokrát německými okupanty za práci na petici Věrní zůstaneme, a roku 1943 byl popraven. Životnímu příběhu svého otce se M. Moulis věnuje v knize *Druhý rozsudek vykonán*.

74 FIDLER 1999, 96

75 KLIMEK—HOFMAN 1995, 14

76 FIDLER 1999, 97

bitva. Toto popírání jakýchkoliv Gajdových vojenských úspěchů dospěje do bizarního vrcholu na začátku kapitoly *Ve službách "vrchního vladaře"*, kde totiž Moulis uvádí, že "již v září 1916 je Gajda zatlačen Rudou armádou do defenzívy"⁷⁷, přičemž právě na podzim a na začátku zimy 1918 dosáhl Gajda na sibiřském bojišti proti bolševickým vojskům největšího úspěchu (dobytí Permu, viz kapitola Radola Gajda–životopis). Už zpočátku tak Moulis vytváří Gajdův obraz coby hochštaplera, podvodníka a reakcionáře bez jakýchkoliv skutečných zásluh a morálních zásad (O tom, jak se autor dotyčné publikace dívá na Gajdovo sibiřské působení, svědčí již název první kapitoly–*Sibiřská "sláva"*).

Popis generálova působení coby velitele v sibiřském vojsku "vrchního vladaře" Kolčaka, mezi legionáři velmi neoblíbeného diktátora, dále zdůrazňuje reakční a krajně pravicové smýšlení, které je jasně demonstrováno právě faktem spolupráce s Kolčákem. Gajda je opět popisován jako samolibý, neukázněný a neschopný velitel, usilující pouze o vlastní obohacení. Definitivní roztržka Gajdy a Kolčaka je pak zdůvodňována právě Gajdovými vojenskými neúspěchy.

Jeho pozdější působení v československé armádě je pak líčeno jako výhradně negativní. Vcelku lze říci, že Moulis při kritice Gajdy používá téměř stejnou argumentaci, jako Gajdovi nepřítelé v době první republiky (A připomeňme, že tito jeho protivníci⁷⁸ byli bez výjimky levicově, či přímo komunisticky orientovaní). Také zde je tak zmíněna jeho nedostatečná vojenská odbornost. Na tomto místě je nutno důrazně připomenout, že důstojníci z povolání, jako například generál Eduard Kadlec, byli mezi legionáři spíše výjimkou. Jeho působení coby velitele 11. pěší divize v Košicích je popisováno přímo jako diktátorské. Bez jakýchkoliv pochybností je uváděna příslušnost Gajdy k fašistům už před jeho degradací v roce 1926. Je popisována Gajdova fascinace Benitem Mussolinim, touha provést československou verzi pochodu na Řím a rozsáhlé kontakty s ruskou bílou (a krajně pravicovou) emigrací. Moulis v otázce Gajdovy rozhodující role v přípravě puče v roce 1927 naprosto nepochybuje a jeho následnou degradaci považuje za zcela oprávněnou. Typicky pro komunistickou historiografii zabývající se Gajdou, či Gajdu zmiňující, se zde vůbec nezmiňuje druhá stránka Gajdovy aféry roku 1926, to jest již dříve zmíněnou otázku Gajdovy (vykonstruované) špionážní činnosti ve prospěch SSSR.

Zaměříme se nyní na klíčovou část publikace, tedy část věnující se takzvanému Židenickému puči. Na to, že právě Židenický puč je hlavní náplní nepříliš rozsáhlé publikace, odkazuje již její název, neboť heslo Gajda-granát mělo údajně spustit plánovaný puč. Na rozdíl od "Afér" je zde hlavní postavou puče vcelku jednoznačně Ladislav Kobsinec, Gajda je zde v jeho přípravě a průběhu aktérem spíše pasivním, ba dokonce je zde zmiňován i jeho pokus puč zarazit, který je však, opět v souladu s argumentací Gajdových prvorepublikových nepřítel označován jako alibismus a snaha

77 MOULIS, Miloslav: *Tajné heslo-Granát*. Praha 1973

78 Z hlavních jsou to Kratochvíl, Moravec, Masaryk a Beneš.

pojistit pro případ selhání puče, stejně jako jeho cesta na Slovensko v době konání puče. Impulz k akci v židenických kasárnách podle Moulise, přes ústřední roli Kobsinka v celé aféře, vyšel od ústředí NOF v Praze. Obsazení kasáren v Židenicích mělo být součástí celorepublikového fašistického povstání. Kobsinek se měl během příprav puče spolu se svým spoluspiklencem, praporčíkem Oldřichem tesákem, několikrát setkat se samotným Gajdou. Bližší styky mezi Gajdou a Kobsinkem však nejsou prokázány⁷⁹, už v době první republiky byly připisovány spíše Kobsinkově bujně fantazii.

Jako spoluúčastník puče, byť poněkud váhavý, je zde uváděn moravský zemský náčelník, major československé armády ve výslužbě Rudolf Uvíra, jehož podíl na puči, stejně jako podíl Gajdy, však v následném soudním procesu nebyl prokázán a v prvním rozsudku (před zásahem Masaryka) byl osvobozen. Uvíra se i podle Moulise měl stát velitelem puče v Brně až po úspěchu v Židenicích, nabízí se tedy možnost, že se Uvíra o své "účasti" na převratu mohl dozvědět až během soudního přelíčení. Jak už bylo zmíněno dříve, Kobsinek byl mezi fašisty obecně považován za fantastu a neseriózního člověka.

Jak již bylo napsáno výše, Moulis zmiňuje Gajdův pokus o zastavení celé akce, který ve shodě s prvorepublikovým soudem, zabývajícím se židenickým pučem, a ve shodě s převážnou částí prvorepublikového tisku považuje za neupřímný a alibistický. Gajda po dotazu od brněnského fašisty Zdeňka Horáka sestavil prohlášení, ve kterém se od puče distancoval. Toto prohlášení poslal Uvírovi, kterému však dopis nebyl doručen. Zároveň, jak uvádí Moulis, odmítl podat na Kobsinka trestní oznámení, což Gajdovi navrhoval jeho spolupracovník Vašata, s tím, že se v Brně zastaví během své cesty na Slovensko a dohlédne, aby bylo jednáno podle jeho pokynů⁸⁰.

Celý průběh "puče" byl již popsán v podkapitole Aféry první republiky. V popisu událostí následujících po "puči" Moulis zdůrazňuje, podobně jako další probíraní historici, především úlohu KSČ a jejích poslanců v odhalování pozadí puče a komunisty předpokládaného zapojení vysokých úředníků a armádních činitelů. Moulis konkrétně cituje komunistického poslance Dvořáka, který z podpory puče přímo obvinil československého generála ruského původu Sergeje Vojcechovského (v knize psáno Wojcechowský).

V komentáři k osvobození Gajdy, Uvíry a dalších fašistů, kterým nebyla prokázána vina, v prvním procesu s účastníky židenického puče Moulis obviňuje justici a československý stát z nadržování fašistům. V této souvislosti cituje brožuru předsedy KSČ Klementa Gottwalda *Jasnou frontou proti oportunistu*, který zde dává do protikladu údajné nadržování fašistům s údajným pronásledováním

79 FASORA 2006

80 MOULIS 1973

komunistů⁸¹. U pozdějšího zpřísnění trestů pak Moulis nijak nezmiňuje Masarykův nátlak na soud (Na rozdíl například od Hrubého, který tuto skutečnost v Aférách výslovně uvádí, viz výše.).

V popisu následujících událostí se nedozvíme nic o volebním úspěchu NOF ve volbách roku 1935. Moulis se nezmiňuje ani o Gajdově úsilí o zvýšení obranyschopnosti republiky a českoslovenští fašisté jsou srovnáváni s německými fašisty (Nerozlišování mezi nacismem a fašismem je pro marxistickou historiografii typické.).

Činnost Gajdových fašistů po přijetí Mnichovské dohody je popisována především jako úsilí o dosažení co největší moci ve státě, s čímž se dá jistě souhlasit. V době po pádu první republiky o místo na slunci usilovaly nejrůznější fašistické, krajně pravicové a konzervativní skupiny (viz kapitola Radola Gajda–životopis), nicméně je třeba uvést, že i v tomto kritickém období se mezi osobami s tímto politickým smýšlením našly osobnosti, které se rozhodně postavily na obranu československého státu, typicky Karel Schwarzenberg nebo Ladislav Rašín. Ostatně takový postoj byl v souladu idejemi meziválečného fašismu, který byl silně protiněmecký a v Německu a Němcích spatřoval hlavní ohrožení nového československého státu (Dlužno dodat, že na rozdíl od hlavních představitelů československého státu, kteří v tomto ohledu dlouho setrvali v minulosti a za hlavní hrozby považovali horthyovské Maďarsko a možnost restaurace Habsburků.⁸²).

Moulis dále uvádí zajímavou skutečnost, že Gajda, dlouho považovaný za nepřítele a vážné ohrožení státu, se stal ke konci období takzvané druhé republiky uvažovaným zachráncem její budoucnosti. Měl být totiž vyslán do Berlína k jednání s Hitlerem coby československý zástupce⁸³.

V době mezi zánikem Česko-Slovenska a vznikem Protektorátu vznikl 15. března krátce existující fašistický Český národní výbor, založený různými fašistickými skupinami, hlavně však ANO a Vlajkou. Jeho předsedou byl zvolen Gajda, avšak on sám iniciátorem jeho vzniku nebyl. Moulis Český národní výbor hodnotí jednoznačně jako kolaborantské hnutí, mající za cíl dát se do služeb německým okupantům, je však otázkou, nakolik je tento názor zcela oprávněný. Mezi jednotlivými složkami Výboru vládly ostré spory. Jednoznačně kolaborantskou složkou byla Vlajka, která tento kurz nastoupila pod novým vedením Jana Ryse-Rozsévače⁸⁴.

V jedné s posledních kapitol, s příznačným názvem *Neutralita za 400 000 korun*, se Moulis věnuje Gajdově dohodě s prvním protektorátním premiérem, generálem Aloisem Eliášem, kdy bylo Gajdovi nabídnuto, že za uhrazení dluhů NOF a Gajdy osobně (400 000 korun) Gajda zanechá politické činnosti a sloučí NOF s jedinou protektorátní "politickou stranou", Národním

81 Uvedťme jen na okraj, že o tomto údajném pronásledování mluví člověk, který v parlamentu veřejně prohlašoval, že usiluje o zničení demokratického systému v Československu a nebyl za to údajně fašistickým státem nijak trestán.

82 Toto nazírání přetrvalo až do nástupu Hitlera k moci.

83 Hitler skutečně choval ke Gajdovi jistý respekt, zřejmě vzhledem k jeho minulosti úspěšného vojenského velitele a hlavně bojovníka proti bolševikům. NAKONEČNÝ 2006, 165

84 I jednoznačně kolaborantská Vlajka však požadovala jednání Němců s Čechy na principu vzájemné rovnosti. NAKONEČNÝ 2001, 111, NAKONEČNÝ 2006

souručenstvím. Gajda návrh přijal. Následně ovšem Moulis nepravdivě uvádí, že své sliby nedodržel. Gajda se skutečně pustil do likvidace NOF, která se spojila s NS a z politického života Protektorátu se až do konce války víceméně stáhl⁸⁵. O Gajdově finanční podpoře některých českých letců do zahraničního odboje, o tom, že podporoval odbojovou činnost svého syna a že se manželé Gajdovi po celou válku starali o dceru zabitého odbojáře, se Moulis nezmiňuje. Tyto skutečnosti by zřejmě příliš neodpovídaly obrazu Gajdy coby kolaboranta s nacisty a zrádce.

Na závěr se Moulis zmiňuje o soudu s generálem Gajdou v roce 1947. Citujme nyní autora: "Tečku za Gajdovou zrádcovskou činností učinil Národní soud 4. května 1947. Vzhledem k tomu, že Rudolf Gajda od 21. května 1938 do obnovení samostatnosti v roce 1945 propagoval a podporoval fašistické a nacistické hnutí a dopustil se tím zločinu podle paragrafu 3 odstavec 1 dekretu prezidenta republiky, odsoudil Gajdu ke dvouletému těžkému žaláři, zostřenému čtvrtletním postem a ztrátě čestných práv občanských na 10 let." Autor konstatuje, že šlo o vcelku nízký trest.

Publikace **Osudný 15. březen** se, jak název napovídá, zaměřuje na rozpad pomnichovského Česko-Slovenska, obsazení zbytku českých zemí německou armádou a vyhlášení Protektorátu. Gajda je zde zmíněn v souvislosti se vznikem Českého národního výboru, potažmo fašistickým pokusem o převzetí moci. Gajda je zde líčen jako značně pasivní a nerozhodný aktér. Gajda podle Moulise nebyl iniciátorem vzniku Výboru. Když však byl zástupci fašistů vyzván, postavil se do jeho čela a odebral se do Rudolfiny, kde členové Výboru začali jednat. Moulis také uvádí jeden kuriózní moment z jepičího života Českého národního výboru, totiž účast některých sociálních demokratů (v té době činitelů Národní strany práce), především bývalého ministra sociální péče Jaromíra Nečase⁸⁶⁸⁷, pozdějšího člena československé exilové vlády. Nečas podle vlastních slov vstoupil do Výboru ve snaze korigovat činnost v něm působících fašistů. Vzhledem k Nečasově dlouhodobě

85 KLIMEK—HOFMAN 1995 s. 280-281, M. NAKONEČNÝ 2006, 256

86 Jaromír Nečas byl československý sociálně demokratický politik a publicista. Narodil se 17. listopadu 1888 v Novém Městě nad Metují. Jako stavební inženýr působil před 1. světovou válkou na Podkarpatské Rusi a Bukovině. Po vzniku Československé republiky a připojení Podkarpatské Rusi k Československu se díky znalosti místních poměrů stal tajemníkem prvního guvernéra této země Gregorije Žatkoviče. Nečasova moc však reálně převyšovala pravomoci guvernéra, což vedlo k Žatkovičově rezignaci. V letech 1920-1924 působil coby odborový rada v Kanceláři prezidenta republiky, na starosti zde měl, vzhledem ke svému zkušenostem, záležitosti týkající se Podkarpatské Rusi. V letech 1924-1939 byl poslancem Národního shromáždění za Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou. Ve třetí vládě Jana Malypetra v roce 1935 zastával funkci ministra sociální péče, na stejné pozici působil i ve vládě Milana Hodži v letech 1935-1938. Po přijetí Mnichovské dohody a vzniku takzvané druhé republiky pomáhal zakládat opoziční Národní stranu práce. Po obsazení českých zemí německou armádou vstoupil do odbojové organizace Politické ústředí. Na konci ledna roku 1940 odešel do exilu, nejprve do Francie, poté do Velké Británie. Působil v první československé exilové vládě v Londýně, v letech 1940-1941 coby státní ministr, v letech 1941-1942 coby ministr pro hospodářskou obnovu. Kvůli svému špatnému zdravotnímu stavu a rozporům mezi sociálními demokraty odešel koncem roku 1942 do ústraní. Zemřel 30. ledna 1945. Jeho manželka a dcera zemřely během války v koncentračním táboře. KOLÁŘ 1998

87 O účasti Jaromíra Nečase a jiných demokratických politiků ve fašistickém Českém národním výboru ve snaze, řečeno dobovým slovníkem, "zachránit co se dá" se zmiňuje ve své historické studii z roku 1968 s názvem *Nacistická okupační politika v roce 1939* český historik Jan Tesař. Jak Tesař uvádí, tento způsob uvažování byl minimálně v roce 1939 celonárodně rozšířen.

protinacistickému postoji není důvod toto zdůvodnění zpochybňovat, i když lze pochybovat o tom, že by fašisté v případě úspěchu svého převratu (to jest pokud by byl německými okupanty schválen) brali ohled na názory představitelů prvorepublikové politické garnitury.

Miloslav Moulis–Vzestup a pád generála Gajdy: Změna historikova pohledu po pádu komunismu

Po pádu komunismu a nástupu demokratického systému v Československu se změnil pohled historiografie na celou řadu historických témat. Mezi ně rozhodně patří hrdina protibolševických bojů československých legií v Rusku a fašistický vůdce Radola Gajda. Nové historické práce si začaly všimnout Gajdových nesporných vojenských úspěchů a začaly objektivněji hodnotit celý jeho život vůbec. Nejvýznamnější porevoluční prací zabývající se Gajdou je bezpochyby publikace historiků Klimka a Hofmanna *Vítěz, který prohrál*. Ukažme si nyní tuto změnu pohledu na historikovi, jehož práce z období komunismu, zabývající se Gajdou, jsme již dříve rozebrali, tedy na Miloslavu Moulisovi.

Ve své práci *Vzestup a pád generála Gajdy* narazíme na změnu hned při popisu Gajdova mládí a počátku jeho vojenského působení. Žádné pro Gajdu nepříznivé zmínky zde nenajdeme. Gajdovo "lékařské" působení, které bylo v *Tajném heslu granát* terčem Moulisovy kritiky, je zde uvedeno bez jakéhokoliv negativního komentáře. Co se týče Gajdova velitelského působení v legiích, Moulis se o Gajdovi vyjadřuje jako o vrcholně kompetentním a vojáky i civilisty oblíbeném důstojníkovi⁸⁸ a uvádí Gajdova brilantní vojenská vítězství. V době působení v Kolčakově vojsku se Gajda podle Moulise dokonce stává člověkem, ke kterému se upírají naděje demokraticky smýšlejících politiků na Sibiři. Zřejmě ne náhodou, protože nakonec 17. listopadu 1919 podpořil protikolčakovské povstání levicových eserů ve Vladivostoku, které však bylo vzápětí potlačeno jednotkami věrnými Kolčakovi. Také o této události se Moulis ve *Vzestupu a pádu generála Gajdy* zmiňuje, na rozdíl od *Tajného hesla granát*.

Co se však Gajdova působení do odvolání z funkce zastupujícího náčelníka Hlavního štábu československé armády v létě roku 1926 týče, je Moulis ve svých názorech vcelku konzistentní. Píše, že Gajda byl už před svým odvoláním členem fašistického hnutí, konkrétně že byl tajným vůdcem hnutí Červenobílí. Je také stále přesvědčen, že za Gajdovým odvoláním bylo skutečně jeho úsilí o fašistický převrat. Celkově tedy lze říci, že se Moulis ve své polistopadové publikaci zabývá kladnými stránkami Gajdovy osobnosti a života (především působení v legiích), což ve svých

⁸⁸ "Gajdovy pluky patřily k nejdisciplinovanějším. Dbal, aby jeho vojáci byli co nejlépe zaopatřeni, a tím si získal popularitu u prostých vojáků. Nelitoval ani vlastních peněz. A tak se jeho pět armádních sborů proměňovalo v nejspořádanější armádu na Sibiři. A moudře hledal oporu v demokratičtějších vrstvách obyvatelstva." MOULIS, Miloslav: *Vzestup a pád generála Gajdy*. Třebíč 2000, 34

předlistopadových pracích nedělal, zároveň však příliš neopouští své dřívější negativní hodnocení Gajdovy činnosti na vedoucích pozicích československé armády ve 20. letech a následné činnosti politické.

SHRNUTÍ OBRAZU GENERÁLA GAJDY V ČESKOSLOVENSKÉ KOMUNISTICKÉ HISTORIOGRAFII:

Jak je vidno z vybrané literatury, která představuje většinu prací z doby komunistického Československa, ve kterých je generál Radola Gajda alespoň zmíněn, oficiální československá literatura i československé vědecké kruhy se zmínkám o této kontroverzní osobnosti vyhýbaly⁸⁹ především v souvislosti s jeho vojenskými úspěchy. Když se zamyslíme nad důvody tohoto téměř úplného mlčení, najdeme těchto důvodů hned několik.

Zprvé, jak již bylo uvedeno v první kapitole, Gajda byl jedním z nejvýznamnějších legionářských velitelů v Rusku a jedním z iniciátorů vystoupení československých legií proti bolševikům. Jako nejúspěšnější a nejschopnější velitel legií se stal nadějí ruských odpůrců bolševiků, mezi kterými byl znám jako "sibiřský tygr".

Zadruhé, a tento bod úzce souvisí s bodem předchozím, byl rozhodným antikomunistou a toto své přesvědčení prokazoval po celý život–v bojích v Rusku, během 1. československé republiky, během německé okupace i v poválečném období. Jako takový byl ze strany komunistů a jejich sympatizantů terčem mnoha útoků, a to i předtím, než se stal vůdcem Národní obce fašistické.

Zatřetí, možným důvodem jsou taktéž okolnosti kolem Gajdova sesazení z čela štábu a jeho degradace. Tyto okolnosti byly pro komunisty a jejich sympatizanty značně trapné. Prokomunisticky orientovaný spisovatel Jaroslav Kratochvíl v roce 1926 v tisku obvinil Gajdu ze špionáže ve prospěch SSSR⁹⁰. S Kratochvílem se proti Gajdovi spojili sovětský diplomat Antonov–Ovsejenko a s komunisty sympatizující důstojník československé armády a pozdější kolaborant s nacisty Emanuel Moravec. Do případu se zapojil i Hrad a prezident Masaryk osobně, který prostřednictvím svého přítele, advokáta Václava Boučka⁹¹ udržoval spojení s Antonovem–Ovsejenkem. Žádnou špionáž se však denunciantům prokázat nepodařilo, a naopak Kratochvíl sám byl v následném soudním procesu odsouzen pro nactiutrhání. Jelikož Jaroslav Kratochvíl později během okupace českých zemí nacisty zemřel roku 1945 v nacistickém vězení, nebylo zřejmě

89 Viz například nejvýznamnější československá práce z oblasti vojenské historie, Vojenské dějiny Československa, Gajdu ve svém druhém dílu (1526-1918) vůbec nezmiňují, a co se třetího dílu (1918-1938) týče, je zde Gajda zmiňován pouze okrajově, především v souvislosti se sibiřským diktátorem Kolčákem a fašisty. BROFT, Miroslav: Vojenské dějiny Československa, II. díl. Praha 1986

90 Sám Kratochvíl se se sovětskými představiteli a agenty pravidelně stýkal.

91 jednoho z tvůrců československé ústavy

žádoucí rozebírat okolnosti první Gajdovy aféry, v níž se Kratochvíl spojil budoucím nenáviděným kolaborantem Moravcem.

Posledním důvodem nápadného mlčení oficiální literatury ohledně osoby generála Gajdy byl pravděpodobně Gajdův poválečný proces, respektive jeho výsledek. Gajda byl po osvobození Československa 12. května zatčen⁹² a začal se s ním připravovat proces jako s jedním z hlavních kolaborantů. Přestože se proces rozhodně nedal označit za spravedlivý a obžalobu vedl coby státní prokurátor později nechvalně proslulý JUDr. Urválek⁹³ a ani politická situace mu nebyla příznivě nakloněna⁹⁴, byl odsouzen na pouhé dva roky odnětí svobody, které si již odseděl ve vyšetřovací vazbě. V tehdejší atmosféře (proces probíhal od 21. dubna do 15. května 1947) se tedy dalo mluvit o v podstatě osvobozujícím rozsudku. Takový rozsudek se dal s žádoucím propagandistickým účinkem použít jen těžko, nehledě na to, že komunističtí historici a publicisté mohli v tomto případě jen velmi těžko zdůvodňovat nízký trest obvyklým způsobem, tedy nadržováním buržoazní vlády fašistům, jelikož hlavní vládní stranou byla v této době KSČ a premiérem její předseda Klement Gottwald.

Jelikož Gajda, v důsledku silně podlomeného zdraví z doby vazby, nedlouho po pro sebe příznivém rozsudku 15. dubna 1948 (tedy záhy po únorovém komunistickém převratu) zemřel, nebylo pro nový režim a s ním spolupracující historiky těžké téměř vymazat Gajdu z obecnějšího historického povědomí.

V těch několika případech, kdy se Gajdou komunistická historiografie zabývala, byly zdůrazněny především následující stránky Gajdy coby historické osobnosti. Byl to především Gajda jako fašista. V tomto ohledu se komunistická historiografie vcelku shoduje s pohledem prvorepublikové prohradní publicistiky⁹⁵. Je zmiňována aféra roku 1926 jako jednoznačný Gajdův pokus o vojenský převrat a pochopitelně se nezmiňuje aféra s Gajdovým údajným vojenským vyzvědačstvím ve prospěch Sovětského svazu. Zmiňován je rovněž takzvaný židenický puč, opět jednoznačně v souvislosti s Gajdou coby jím řízená akce, přestože přímá Gajdova účast nebyla nikdy prokázána a Gajda sám jí vždy popíral.⁹⁶

Další stránkou osobnosti generála Gajdy, zdůrazňovanou komunistickou historiografií a úzce související s Gajdou coby fašistou, je Gajda–kolaborant. Do nějaké souvislosti s kolaborací je komunistickou historiografií (a nejen jí) Gajda dáván téměř vždy, přestože, jak jsme si ukázali výše, pro toto tvrzení nejsou žádné doklady. Tato skutečnost má zřejmě obecnější důvod a nesouvisí

92 KLÍMEK—HOFMAN 1995, 281

93 Neslavně proslul zejména coby prokurátor v procesu s Rudolfem Slánským a dalšími obviněnými, který byl silně antisemitsky zaměřen. Jedním z pouhých tří nepopravených obžalovaných byl diplomat Artur London, který tuto událost autobiograficky zpracoval v knize Doznání.

94 Prezidentem byl jeho dávný nepřítel Edvard Beneš a nejsilnější politickou stranou byla KSČ.

95 Tento postoj částečně zastávají někteří historici i po roce 1989, viz např. KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky

96 viz kapitola Aféry první republiky a Miloslav Moulis– Osudný 15. březen, Tajné heslo granát.

pouze s Gajdou samotným. Tímto důvodem je velmi častá tendence ztotožňovat meziválečný československý fašismus s fašismem protektorátním a s přímou kolaborací s německou okupační mocí. Existují zde sice styčné body, ale rozhodně neplatí meziválečný fašista rovná se kolaborant. Naopak, mnohé osobnosti meziválečného československého fašismu můžeme v době okupace nalézt v řadách odboje, například již výše zmíněný Zdeněk Zástěra, meziválečný člen Vlajky a významný heraldik kníže Karel VI. Schwarzenberg nebo právě generál Gajda⁹⁷.

Poslední zdůrazňovanou Gajdovou stránkou je Gajda–reakcionář a kontrarevolucionář, což samozřejmě souvisí s jeho činností v rámci československých legií v Rusku a v rámci Kolčakovy ruské armády, předmět Gajdovy celoživotní pýchy a hrdosti a zřejmě nejšťastnější období Gajdova života. Nutno poznamenat, že toto hodnocení by Gajdovi, přesvědčenému antikomunistovi, zřejmě v nejmenším nevadilo.

Závěrem je třeba poukázat na nápadnou shodu pohledu komunistické historiografie na osobu Gajdy s pohledem prvorepublikové prohradní žurnalistiky. Dalo by se dokonce říci, že co se Gajdy týče, komunistická historiografie plynule navazuje na argumenty a rétoriku prvorepublikového „Hradu“ a jeho podporovatelů, bez ohledu na radikální rozchod československého komunistického režimu s prvorepublikovou demokracií.

VÝVOJ POHLEDU NA ČESKOSLOVENSKÉ LEGIONÁŘE:

Jelikož Gajda se do historie pozitivně zapsal především jako legionářský velitel, není jistě od věci krátce zmínit také pohled komunistů na legionáře jako celek a jak tento pohled kontrastoval s pohledem prvorepublikovým.

Legionáři a historie jejich boje (a především legionáři působící v Rusku a historie jejich ruské anabáze) byli za 1. československé republiky prostoupeni celým státem a celou společností. Na duchu legionářství byla vystavěna československá armáda a bývalí legionáři se postupně zaujali většinu hlavních velitelských postů v ní. Hradní stráž na pražském Hradě konala svou službu v uniformách francouzských, italských a ruských československých legií. Bývalí legionáři byli díky výhodným podmínkám početně zastoupeni ve státní správě a četnictvu. Levicově zaměřená Československá obec legionářská představovala významnou zájmovou skupinu a legionářská Legiobanka byla jedním z nejvýznamnějších peněžních ústavů v republice. V meziválečném období vznikl celý literární žánr legionářské literatury, jehož nejvýznamnějšími představiteli byli Rudolf Medek, František Langer a Jaroslav Kratochvíl.

97 Nakonečný 2006, s. 298

Jak je z výše uvedeného zřejmé, legionářství zasahovalo do všech sfér společnosti. Nejednalo se však o jednotnou skupinu. Téměř od počátku bylo rozděleno do tří hlavních skupin. Hlavní legionářský proud představovala Československá obec legionářská, která sympatizovala s levicovým směřováním meziválečného Československa a politikou takzvaného Hradu a podporovala je. Proti nim stála menší skupina pravicově zaměřených legionářů, takzvaná Nezávislá jednota československých legionářů, ztělesňovaná například spisovatelem Rudolfem Medkem, a právě generálem Gajdou, která byla výrazně antikomunistická a přála by si pro Československo pravicovější kurz. Přes vzájemné rozepře však obě skupiny zastupovaly legionáře působící v Rusku na straně Dohody. Proti oběma stála skupina legionářů, kteří vstoupili do řad Rudé armády, jejichž představitelem byl například světoznámý spisovatel Jaroslav Hašek. Sympatizantem těchto přeběhlíků a vůbec bolševiků byl legionářský důstojník a pozdější spisovatel a Gajdův nepřítel Jaroslav Kratochvíl.

Po nástupu komunistické diktatury po převratu v únoru 1948 se z dříve protěžované vrstvy legionářů stala vrstva utlačovaná. Československá obec legionářská byla zakázána⁹⁸ a mnoho bývalých legionářů bylo odsouzeno. Ti z nich, kteří byli původem Rusové nebo příslušníky dalších národů bývalého carského Ruska a SSSR byli dokonce po osvobození Československa odvezeni do Sovětského svazu⁹⁹. V dílech oficiálních historiků pak byli ruští legionáři, jejichž hlavním protivníkem byla Rudá armáda, označováni jako jedni z hlavních členů "reakcionářského" a "imperialistického" spiknutí proti "prvnímu státu dělníků a rolníků" a jejich boj byl popisován jako nevyprovokovaná agrese¹⁰⁰. Jejich vojenské úspěchy pak byly až do krajnosti zlehčovány¹⁰¹.

Tou novou správnou skupinou československých vojáků v Rusku v době občanské války se po únoru 1948 stali takzvaní internacionalisté. Byli to vojáci, kteří vstoupili do Rudé armády buď po náboru v zajateckých táborech, nebo ti, kteří k bolševikům zběhli z československých legií. Z pohledu většinových legionářů se samozřejmě jednalo o zrádce (někteří z těchto československých "internationalistů" dokonce své české a slovenské národnosti zneužívali v boji s čs. legionáři k jejich oklamání¹⁰²). Tento pohled na ně sdílela i většina československé společnosti. Po komunistickém převratu byli tito lidé pochopitelně popisováni jako představitelé toho správného pokrokového postoje, kteří už na konci 1. světové války a v době těsně po ní pochopili, že místo Československa je po boku Sovětského svazu.

98 Roku 1948 byla Československá obec legionářská byla začleněna do komunistického Svazu bojovníků za svobodu a roku 1949 zrušena. Československá obec legionářská pak pokračovala ve své činnosti v exilu. Pokus o obnovu ČOL byl podniknut roku 1968, avšak byl zastaven nástupem normalizace. V Československu tak byla ČOL obnovena až po roce 1989. Československá obec legionářská, csol.cz

99 například legionář a československý generál Sergej Vojcechovský

100viz například Vojenské dějiny Československa, II. díl

101viz opět Vojenské dějiny Československa, II. díl

102KLIMEK—HOFMAN 1995

V době politického a kulturního uvolnění v šedesátých letech se pohled na legionáře začal postupně měnit směrem k pozitivnímu hodnocení, prezidentem republiky byl ostatně na jaře roku 1968 zvolen bývalý legionář generál Ludvík Svoboda, ale po vpádu vojsk Varšavského paktu a nástupu normalizačního režimu začal opět převažovat dřívější negativní pohled komunistického režimu. Plné historické rehabilitace se tak legionářům a Československé obci legionářské dostalo až po obnovení demokracie po roce 1989.

ZÁVĚR:

Radola Gajda představoval zřejmě nejvýznamnějšího a nejúspěšnějšího českého vojevůdce. Po 1. světové válce se po vzniku samostatného Československa i přes nepřízeň prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka a ministra zahraničí a pozdějšího druhého československého prezidenta Edvarda Beneše dostal v hierarchii československé armády až na vrchol coby zastupující náčelník Hlavního štábu (v jehož čele se ocitl jako první Čechoslovák). Z vrcholu však následoval rychlý pád v důsledku uměle vyvolané aféry a následně téměř zcela neúspěšné působení v meziválečné československé politice coby "vůdce" Národní obce fašistické.

V důsledku aféry a následného Gajdova pofidérního politického působení byly postupně v obecném povědomí záhy zatlačeny do pozadí jeho vojenské úspěchy, potažmo zásluhy o vznik Republiky československé. Nepřízeň vedoucích československých politiků a jimi ovlivněných novinářů, historiků a spisovatelů, a v neposlední řadě také Gajdova vlastní politické ambice ho po celou dobu jeho prvorepublikového politického působení udržovaly v očích většiny národa v pozici směšné napoleonské figurky nebo nebezpečí pro demokratický stát, které je však naštěstí udržováno na okraji slušné společnosti. Pověst mu dočasně zlepšilo pouze rozhodné vystupování ve prospěch obrany státu v krizovém roce 1938.

Jeho špatná pověst a působení v krizovém 15. březnu 1939 způsobily, že se pro velkou část české populace stal téměř synonymem kolaboranta, přestože se během trvání Protektorátu, na rozdíl od mnoha jiných, objektivně žádné kolaborace nedopustil. Po osvobození Československa byl proto téměř okamžitě zatčen. Přestože mu v následujícím procesu nebylo prokázáno téměř žádné obvinění, objektivnějšího historického posouzení se mu dostalo až po roce 1989. Přesto však i dnes Gajda zůstává v širším povědomí poměrně neznámou postavou, a pokud už znám je, je spojován především s fašismem, o čemž svědčí i opakované útoky vandalů na jeho hrob na Olšanských hřbitovech.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Prameny:

- BROKLOVÁ, Eva / QUAGLIATOVÁ, Vlasta: Korespondence T. G. Masaryk–Antonín Švehla, Praha 2012
- GAJDA, Radola: Moje paměti. Brno 1996
- GAJANOVÁ, Alena: Dvojitá tvář, z historie předmnichovského fašismu. Praha 1962
- HÁJEK, MILOŠ: Od Mnichova k 15. březnu. Praha 1959
- HÁJEK, Miloš: Paměť české levice. Praha 2011
- HAVELKA, Jiří: Dvojitý život. Vzpomínky protektorátního ministra. Praha 2015
- HRUBÝ, Jan: Aféry první republiky. Praha 1984
- KUBKA, František: Mezi válkami. Praha 1969
- MOULIS, Miloslav: Tajné heslo granát. Praha 1973
- MOULIS, Miloslav: Osudný 15. březen. Praha 1979
- MOULIS, Miloslav: Vzestup a pád generála Gajdy. Třebíč 2000
- Paměť národa, <http://www.pametnaroda.cz>
- PINZ, Radko: Cesta Jaroslava Kratochvíla. Praha 1964
- VESELÝ, Zdeněk: Dějiny českého státu v dokumentech. Praha 2003

Ostatní literatura:

- BÍLEK, Jiří: Vojenské dějiny Československa, III. díl. Praha 1987
- BRANDES, Detlef: Češi pod německým protektorátem (orig. Die Tschechen unter deutschem Protektorat). Praha 2000
- BROFT, Miroslav: Vojenské dějiny Československa, II. díl. Praha 1986
- ČECHUROVÁ, Jana: Česká politická pravice. Havlíčkův Brod 1999
- DOKOUPIL, Blahoslav / ZELINSKÝ, Miroslav: Slovník české prózy. Ostrava 1994
- EMMERT, František: Českoslovenští legionáři za první světové války. Praha 2004
- FIDLER, Jiří: Generálové legionáři. Brno 1999
- FIDLER, Jiří: Zborov 1917. Brno 2003
- FIDLER, Jiří: Na čele armády. Praha 2005
- FORST, Vladimír: Lexikon české literatury. PRAHA 1993
- GEBHART, Jan / KUKLÍK, Jan: Druhá republika 1938-1939. Praha a Litomyšl 2004
- GEBHART, Jan / KUKLÍK, Jan: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XV. a (1938-1945)
- HOLÝ, Jiří - Tato fakulta bude rudá!. Praha 2010

- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky. Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha 2000
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky. Díl druhý. Praha 2002
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky. Díl třetí. Praha 2003
- KLIMEK, Antonín / HOFMAN, Petr: Vítěz, který prohrál. Praha 1995
- KLIMEK, Antonín: Velké dějiny zemí koruny české. Svazek XIV. (1929-1938). Praha, Litomyšl 2002
- FASORA, Lukáš (ed.): Člověk na Moravě v první polovině 20. století. Brno 2006
- PELIKÁN, Jan: Dějiny Srbska. Praha 2005
- KOLÁŘ, František: Politická elita meziválečného Československa 1918-1938. Praha 1998
- KOVTUN, Jiří: Republika v nebezpečném světě Praha 2005
- MICHL, Jan: Legionáři a Československo. Praha 2009
- MOULIS, Miloslav: Druhý rozsudek vykonán. Praha 2009
- NAKONEČNÝ, Milan: Vlajka. Praha 2001
- NAKONEČNÝ, Milan: Český fašismus. Praha 2006
- OLIVOVÁ, Věra: Dějiny první republiky. Praha 2012
- ORIÁN, Edmund: Československé legie v Rusku. Praha 2014
- PASÁK, Tomáš: Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945. Praha 1999
- PEJČOCH, Ivo: Armády českých politiků. Cheb 2009
- PETRÁŇ, Josef: Filozofové dělají revoluci. Praha 2015
- RATAJ, Jan: O autoritativní národní stát. Praha 1997
- ROKOSKÝ, Jaroslav: Rudolf Beran a jeho doba. Praha 2011
- RYANTOVÁ, Marie: Českoslovenští prezidenti. Praha 2016
- RYCHLÍK, Jan: Dějiny Bulharska. Praha 2000
- RYCHLÍK, Jan: Dějiny Ukrajiny. Praha 2015
- SAVICKÝ, Ivan: Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách. Praha 1999
- ŠEDIVÝ, Ivan: Radola Gajda (1892-1948). Necharismatický vůdce a povaha meziválečné demokracie. In: Lidé a dějiny. Praha 2017
- ŠIŠTEK, František: Dějiny Černé Hory. Praha 2017
- TESAŘ, Jan: Traktát o "záchraně národa". Texty z let 1967-1969 o začátku německé okupace. Praha 2006
- WEITHMANN, Michael: Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem (orig. Balkan-Chronik: 2000 Jahre zwischen Orient und Okzident). Praha 1996
- Československá obec legionářská, csol.cz

